

О.П.ГЛАЗОВА

РІДНА МОВА

ПЛАНИ-КОНСПЕКТИ УРОКІВ

11 клас

Перший семестр

2003, 2008

ЗМІСТ

1	Вступ. Роль мови формуванні і самовираженні особистості	3
2	Словосполучення і речення, синтаксичні зв'язки в них	6
3	Речення, його граматична основа. Члени речення	10
4	Словосполучення та речення. Тематичне тестування	12
5	ЗМ. Види мовленнєвої діяльності (аудіювання, читання, говоріння, письмо). Види аудіювання. Навчальне аудіювання.	16
6	ЗМ. Види мовленнєвої діяльності (аудіювання, читання, говоріння, письмо). Види читання. Навчальне читання мовчки	36
7	ЗМ. Усний переказ тексту публіцистичного стилю із творчим завданням	49
8, 9.	ЗМ. Усний твір на морально-етичну тему	54
10.	Види простих речень	56
11	Види простих речень. Тематичне тестування.	59
12,13	ЗМ. Складання діалогів. Контрольне читання мовчки	61

ПЕРЕДМОВА

Посібник містить детальні поурочні плани для навчання рідної мови одинадцятикласників. Кожен урок структуровано згідно з його метою та завданнями. Посібник включає різні типи уроків, які охоплюють усі сторони навчально-виховного процесу: повторення, поглиблення і систематизацію засвоєних у попередніх класах знань, умінь та навичок, творче застосування їх на практиці, узагальнення, а також контроль і корекцію знань у процесі навчання. У кожному плані розкрито хід роботи, у якому відбито структуру уроку: зафіксовано кожен із його етапів, конкретизовано прийоми роботи, зміст питань та завдань для організації пізнавальної діяльності учнів, зміст навчальних проблем, перевірку та корекцію, зміст домашніх завдань тощо. Структура уроків, зміст і послідовність пропонованих методів і прийомів навчання відповідають рівневі пізнавальної активності та віковим особливостям учнів 11 класу.

До посібника включено детальні плани уроків розвитку зв'язного мовлення. Основним завданням таких уроків є вдосконалення необхідних учням текстотворчих умінь на основі засвоєних ними текстологічних знань. Умовно уроки розвитку зв'язного мовлення можна поділити на уроки закріплення таких мовленнєвознавчих понять, як *спілкування, мовлення, ситуація спілкування, текст, монолог і діалог, типи, стилі і жанри мовлення*, і уроки вдосконалення текстотворчих умінь у процесі роботи над переказами із творчим завданням, творами на суспільну і морально-етичну теми, а також у процесі підготовки школярів до виступу під час дискусії, розгорнутої відповіді на уроці (екзамені), доповіді, складання ділових паперів.

У посібнику є тести для тематичного контролю мовних знань і вмінь, тексти для диктантів, ситуативні вправи для створення діалогів, тексти для

переказів та творчі завдання до них, теми творів, тексти для аудіювання та читання мовчки з тестовими запитаннями до них для оцінювання навчальних досягнень одинадцятикласників.

Кількість поданих у плані-конспекті кожного уроку вправ, а також обсяг дидактичного матеріалу свідомо збільшено, що дасть можливість учителю вибрати вправи та завдання, тексти і речення, які відповідатимуть рівневі підготовки та інтересам учнів кожного конкретного класу. Завдання найвищого рівня складності мають позначку ♦.

Номери сторінок, параграфів та вправ подано за підручником 1997 р. «Українська мова: Підручник для 10-11 класів шкіл з українською і російською мовами навчання» (О. М. Беляєв, Л. М. Симоненкова, Л. В. Скуратівський, Г. Т. Шелехова).

УРОК № 1

Тема. Роль мови формуванні і самовираженні особистості.

Мета: обґрунтувати важливість значення мови, зокрема рідної, у формуванні духовного світу людини, а також як найважливішого засобу самовираження людської індивідуальності.

Тип уроку: урок вивчення нового матеріалу.

Обладнання: підручник.

ХІД УРОКУ

I. Підготовка до сприймання нового матеріалу.

♦ *Робота біля дошки.*

Записати. Відповісти на питання: що потрібно, щоб грамотно, переконливо й цікаво говорити? Від яких особистісних рис залежить, на вашу думку, вміння чи невміння говорити? Яка роль мови у формуванні й самовираженні особистості?

Мова людини – це своєрідний лакмусовий папірець, який виявляє рівень її загальної культури, освіченості, внутрішньої інтелігентності. Плекання культури мови – це свідчення любові до рідного слова, поваги до свого народу і його багатовікових традицій.

(З довідника)

II. Повідомлення теми та мети уроку. Мотивація навчання.

III. Вивчення нового матеріалу.

♦ *Робота з підручником.*

Виконання вправи 1.

- ◇ *Пояснювальний диктант.*
Пояснити значення виділених слів.

Уміння людини спілкуватися засобом слова зумовлюється загальною *ерудицією*, здібностями, самоосвітою, прагненням до самовдосконалення.

Україна проголосила, що буде правову демократичну державу. Для цього їй необхідні передусім духовні, *інтелектуальні* особистості, високопрофесійні викладачі, політики, правники. Вміння говорити становить фундамент професіоналізму спеціаліста гуманітарного фаху. Проте й для представників професій, пов'язаних із технікою, це вміння є важливою *професіограмою*.

С л о в н и к.

Ерудиція – глибокі знання в певній галузі чи в багатьох галузях, широка обізнаність, начитаність, енциклопедизм. *Інтелектуальний* – який стосується інтелекту – здатності до мислення, особливо до його вищих, теоретичних рівнів. *Професіограма* – важливий показник здатності до певної професії, роду діяльності: набір необхідних і достатніх якостей особистості, її знань та вмінь.

- ◇ *Робота з підручником.*
Виконання вправи 3.

IV. Виконання вправ на закріплення вивченого.

- ◇ *Прочитати (прослухати) речення.*

Яким чином вдача людини показана в них через її мовлення? Наскільки переконливою є характеристика моральних якостей людини через її мовлення та рівень володіння мовою? Навести приклади з художньої літератури та реального життя.

Був він незбагнений і простий, був до спазм зворушливий і мудрий, кожне слово – викупане в сонці, кожне слово – сяло, мов зірка... (*Р.Кудлик*). Ти вродливу мову свою зміг підняти до найвищих висот, щоб повірив у тебе народ... (*Л. Забашта*). Не залишав меча свого – пряме, правдиве й точне слово (*Б. Дегтярьов*). Він кожне слово, красне, первозданне, немов горішок, пробував на зуб (*В. Кочевський*). В нього слів новітніх навали – «примандюрилось, мордворот...» Хтось – барвінок і руту вживає, його ж мова тверда, наче ДОТ (*О. Ющенко*).

- ◆ *Прочитати уривок із газетної публікації.*

Чи згодні ви з висловленими в ньому думками? Чи можна російську мову в нинішній Україні вважати *елітною*? Чому? Назвати відомі вам *мовні фантоми*. До якого з них і чому вам, можливо, доводиться вдаватись? Якщо ви уникаєте спілкування за допомогою мовних фантомів, то з якої причини?

Мови живуть, умирають, постають з мертвих, перевтілюються, хворіють, воюють між собою, народжують мутантиків... *Є елітні мови*. Еліта – то більш-менш закрита частина суспільства. Важко досяжна, тому що забезпечена гарантованими засобами виживання. Еліти створюють власні мови. Це може бути й запозичена мова, скажімо, французька для еліти російського суспільства XIX ст., так званого вищого світу.

Мовні *фантоми* музикантів-лабухів створювали надійний мовний захист від вторгнення та зазіхань сторонніх на їхню завжди прибуткову діяльність або специфічний музичний інформаційний простір. Злодійська *феня* фактично не була мовою, а лише лексичним мутантом пануючої в суспільстві мови, що обслуговувала замкнену злодійську еліту (лексичний матеріал - це обсяг того, що я думаю про життя, синтаксис – це як я думаю про те життя). Фантастичне поширення фені в сучасному російськомовному соціумі є ознакою проникнення чималих прошарків соціуму в злодійську еліту. Тотальне панування злодійського жаргону означає тотальну криміналізацію суспільства.

(За Ю. Ілєнком)

С л о в н и к.

Еліта – люди, що виділяються серед інших своїм суспільним становищем, здібностями і т. ін., дріжджі суспільства, істеблішмент, вищий (фешенебельний) світ. *Фантом* – примара, ілюзія, модель чогось. *Мовний фантом* – засоби спілкування, використововані певним прошарком суспільства. *Жаргон* – мова соціальної чи професійної групи, що відрізняється від загальнонародної наявністю специфічних слів і виразів, властивих цій групі, інша назва – сленг. *Тотальний* – всеосяжний, загальний.

◇ *Прочитати статтю з довідника.*

Наскільки поширені жаргонізми в мовленні сучасних школярів? Як уживання жаргонізмів характеризує особистість? Висловити власне ставлення до поширення жаргону ЗМІ (засобами масової інформації), зокрема телебаченням. Навести приклади.

Жаргонізми – слова, що вживаються в жаргоні – соціальному діалекті мови, яким користуються люди, об'єднані спільними інтересами, захопленнями, професією, віком, ситуацією.

Жаргонізми використовуються для надання експресивного забарвлення назвам предметів та явищ, важливих для членів соціальної групи, що послуговується даним жаргоном, а також для встановлення й вираження духовної єдності між ними. Наприклад, *бабки* (гроші), *тусівка* (спілкування),

на шару (задарма), *наїжджати* (мати претензії), *прикид* (одяг), *прикол* (щось особливе), *шлангувати* (прикидатися) – молодіжний жаргон.

(З довідника¹)

◇ *Диктант із коментуванням.*

Дати відповідь на запитання: яка роль у формуванні людської особистості належить рідній мові?

Не стліє слово в домовині, як це йому пророчили колись. Жага життя не вмерла в Україні, сини своєї мови не зреклись! Не відцураймося добра – своєї мови, бо загинем. Нема без неї ні Дніпра, нема без неї України (*Б. Дегтярьов*). Скажи мені, всесильна мово, з якого джерела буття тече струмок, що зветься Слово, в ріку нескортого життя? О Рідна мово солов'їна, до тебе лину звідусіль; моя ти мово українна, моя жаго, відродо, біль! (*П. Харченко*). Мово славна і голосиста із глибокого джерела, ти, як вишня зеленолиста, розвивалася – й розцвіла. Вбрала полум'я килимове і слов'янських глаголиць в'язь. Слова лагідність з лона мови, у серця молоді вселяйсь! (*В. Юхимович*).

V. Підведення підсумків уроку.

VI. Домашнє завдання.

Вправа 4.

УРОК № 2

Тема. Словосполучення і речення, синтаксичні зв'язки в них.

Мета: поглибити та систематизувати знання школярів про синтаксичні одиниці, які є будівельним матеріалом для ССЦ, зосередивши увагу на відмінностях між словосполученням та реченням за роллю в мові, будовою та функцією; дати поняття про ССЦ, формувати вміння визначити його в тексті.

Тип уроку: комбінований урок (узагальнення та систематизація вивченого; вивчення нового матеріалу).

Обладнання: підручник.

ХІД УРОКУ

I. Повідомлення теми та мети уроку.

II. Аналіз матеріалу з метою повторення і систематизації здобутих знань.

---

¹ Див.: Сучасна українська мова: Довідник / Л. Ю. Шевченко, В. В. Різун, Ю.В. Лисенко; за ред. О. Д. Пономаріва. – К.: Либідь, 1993. – 336 с.

- ◇ *Робота з підручником.*
Виконання вправи 213.

III. Систематизація раніше засвоєного матеріалу.

- ◇ *Робота з підручником.*
Опрацювання теоретичного матеріалу (с. 103). Робота з таблицею «Словосполучення і речення» (с. 104).

- ◇ *Робота біля дошки.*
Записати речення. Виділити в них словосполучення (усно). Дати відповідь на запитання: у чому полягає відмінність між словосполученням і реченням? Пояснити, чому не становлять словосполучення підмет і присудок, а також однорідні члени речення (вказати їх у реченнях). У виділених словосполученнях визначити головне й залежне слова, з'ясувати тип зв'язку між словами.

Нахилився крилом єдиним журавель понад криницю. Ранок виніс на долонях сонця теплу паляницю. Нахилилась на криницю із відерцем журавлиця і стоїть, у вирій не зліта (*П. Харченко*). За журавлиними ключами вже осінь заміта сліди. І синім маревом ночами пливуть тумани від води (*П. Малєєв*). І «курли» ще й досі над полями лине, проводить осінь тугу журавлину... (*Б. Дегтярьов*).

- ◇ *Словниковий диктант.*
У записаних словосполученнях виділити головне й залежне слова, вказати словосполучення поширені й непоширені, з'ясувати вид кожного за головним словом, визначити тип зв'язку між словами.

Осінь туга; золота пора; відлетіли у вирій; сумовите ячання; прощання з рідним краєм; закурликали протяжно; дуже високо; у захмаренім піднебессі; тужили відлітаючи; до наступної весни; вірність батьківщині; щедрі дарунки осені; прибрались ошатно; незрівнянна врода; несказанно прекрасні.

- ◇ *Розподільний диктант.*
Словосполучення зі зв'язком узгодження, керування і прилягання записати в три колонки.

Неповторний краєвид; висловлення захоплення; неймовірно гарний; висловилися недвозначно; якнайвища оцінка; справжнісінька сенсація; стояли завмерши; знаменна подія; незабутнє враження; у центрі полотна; зачаровані колоритом; відгуки про пейзаж; не забулася відразу; на вершині слави; наперекір долі; освітлений яскраво; нестримно плине; працював захоплено.

- ◇ *Диктант із коментуванням.*
Чи є запис текстом? Свою думку обґрунтувати.

1880 року у Санкт-Петербурзі було відкрито незвичайну виставку – виставку єдиної картини.

У затемненому залі демонструвалося нове полотно Архипа Куїнджі «Ніч на Дніпрі». З обох боків від картини було встановлено неяскраві лампи. У їхньому мерехтінні полотно видавалося вікном, розчиненим у чарівну українську ніч...

Жодна з виставок живопису не знала такого успіху. Натовпі стояв біля входу, юрба заповнила сходи. Безперервно під'їжджали нові й нові екіпажі.
(З журналу)

IV. Вивчення нового матеріалу.

- ◇ *Пояснення вчителя.*

Як будівельним матеріалом для речення є слова і словосполучення, так речення є будівельним матеріалом для ССЦ (складних синтаксичних цілих), із яких складається текст.

Речення в тексті не є рівноцінними. Серед них є такі, що відзначаються відносною самостійністю і несуть у собі найважливішу інформацію. Такі речення називають автосемантичними (самозначними). Інші допомагають уточнити, поглибити, конкретизувати зміст автосемантичного речення.

Такі групи речень утворюють складне синтаксичне ціле. Таким чином, ССЦ – це група речень, які об'єднані між собою тісним логічним і синтаксичним зв'язком і являють більш повний, порівняно з реченням, розвиток думки.

Як правило, автосемантичне речення ССЦ розміщене на початку. Проте бувають різні варіанти – з автосемантичним реченням в інших позиціях.

У ССЦ розкривається одна з мікротем тексту.

До складу зв'язних висловлювань поряд із ССЦ можуть входити й окремі речення. Такі речення цілком охоплюють повний обсяг інформації і не вимагають конкретизації.

(За В. Мельничайком)²

V. Виконання вправ на закріплення вивченого.

---

² Мельничайко В. Я. Лінгвістика тексту в шкільному курсі української мови: Посібник для вчителя. – К.: Рад. шк., 1986. – С. 168.

◇ У щойно записаному тексті (див. попередню вправу) визначити ССЦ, вказавши в кожному з них автосемантичне речення. Автосемантичні речення почленувати на словосполучення (усно).

◇ Підсумкова бесіда.

- 1) Що є будівельним матеріалом для речення?
- 2) Із чого складається ССЦ?
- 3) Яке речення називається автосемантичним?
- 4) У якій позиції, як правило, знаходиться автосемантичне речення у ССЦ?
- 5) Що таке речення?
- 6) У чому полягає відмінність між реченням і словосполученням?
- 7) Якими за будовою і видами бувають словосполучення? Наведіть приклади, за потреби скористайтесь таблицею на с. 104.

◇ Диктант із коментуванням.

Виділене речення почленувати на словосполучення (усно). З'ясувати будову, вид вичленованих словосполучень, а також тип зв'язку між словами, що входять до їх складу. Пояснити, чи є записане висловлювання текстом, свою думку обґрунтувати. З'ясувати тему та головну думку тексту, в обох ССЦ визначити автосемантичні речення.

Місячне сяйво на полотнах Куїнджі було таким природним, що приголомшена публіка чудувалася: як це зроблено? Підозрювали підступ. До чого тільки не додумувались спантеличені шанувальники! *Говорили про кольорові скельця, крізь які художник, малюючи, спостерігає природу.* Фантазували про «місячні фарби»: проведи ними по полотну – враз засяють зорі!... Дехто поривався перевірити, чи ж не сховано за картиною джерела освітлення, чи ж не написано її на склі.

Художник реготав, хоч ці нісенітниці, безумовно, його дратували. Адже віртуозність Куїнджі була результатом не стільки вродженого відчуття кольору, скільки титанічної праці митця.

(З журналу)

◇ Робота з підручником.

- 1) Самостійне виконання вправи 220 (письмово).
- 2) Усне виконання вправи 221.

VI. Підведення підсумків уроку.

VII. Домашнє завдання.

§ 11, вправа 219.

УРОК № 3

Тема. Речення, його граматична основа. Члени речення.

Мета: повторити та узагальнити знання учнів про будову простих та складних речень, про поділ речень на двоскладні та односкладні, поширені та непоширені, повні та неповні.

Тип уроку: комбінований урок (повторення вивченого; закріплення і систематизація здобутих знань).

Обладнання: підручник.

ХІД УРОКУ

I. Повідомлення теми та мети уроку.

II. Повторення ключових питань теми.

◇ *Робота з підручником.*

- 1) Опрацювання теоретичного матеріалу, поданого на с. 106 (одиниці синтаксису).
- 2) Усне виконання вправи 223.

◇ *Самостійна робота.*

Переписати заздалегідь записаний на дошці текст, членуючи його на речення та розставляючи розділові знаки. У кожному з речень підкреслити граматичну основу. Дати визначення головним членам речення.

Нехай ніхто не половинить твоїх земель не розтина бо ти єдина
Україно бо ти всіх у нас одна і козаки й стрільці січові за тебе гинули в
полях у небесах сузір'я Лева нам світить на Чумацький Шлях стражденна
чаєчко-небого єдині два твої крила виходим нене у дорогу аби ти вільною
була.

(Д. Чередниченко)

III. Аналіз матеріалу з метою узагальнення вивченого.

◇ *Робота з підручником.*

Виконання вправи 233 (опрацювання таблиці).

IV. Виконання вправ на застосування узагальнюючих правил.

◇ *Робота біля дошки.*

Записати речення. У кожному визначити граматичні основи, вказати другорядні члени речення.

...Вільна Україна з могили встає. Вона – моє щастя, безсмертя моє (Д.Павличко). Хочеться думати не про царство запічне. Хочеться думати про високе і вічне. Про незнищенність, наприклад, матерії, а не про звіти річні бухгалтерії (В. Баранов).

◇ *Робота з підручником.*

- 1) Усне виконання вправ 234, 235.
- 2) Усне виконання вправи 237 (синтаксичний розбір речення).

◇ *Робота біля дошки.*

Записати речення. Визначити в кожному граматичні основи. Пояснити, у чому полягає відмінність між реченням простим і складним, навести приклади. Вказати речення поширені й непоширені, двоскладні й односкладні. Вказати неповне речення.

Ніч прийшла. Зітхнули двері. Хата спить... (П. Харченко). Сонце. Осінь. І літа метелик. Може, це і є та благодать... (П. Вольвач). Зникли тіні, все поблідло. Промінь обрію сягнув (Б. Дегтярьов). Дерев столітніх видовжені душі кошаві руки в небо підняли (Л. Костенко). Останній вагон. Опустілий перон. У вікні – твій профіль холодний. Густішає дощ. Треба жити (П. Малєєв).

◇ *Переписати речення, розставляючи пропущені розділові знаки (подаємо речення без їх вилучення).*

У кожному з речень підкреслити граматичну основу та другорядні члени. Вказати слова, граматично не зв'язані з членами речення (звертання, вставні слова).

Хіба це не ми любувалися згарищами спалених козацьких церков? Хіба не ми скніємо з голоду серед щедрих ланів, не здатні прогледувати себе? Працьовиті, мов на плантаціях раби, і зацьковані, ніби індійці в резерваціях. Сонні на виборчих ділянцях, ніби воли, й гонорові у шинку, немов гетьмани. Краю мій, степи твої неозорі, мов наша дурість! Через ту неозорість, мабуть, втратили ми рештки інстинкту самозбереження. А може, було б краще, якби ти була зовсім маленькою, моя батьківщино? Може б, тоді ми поцінували кожную грудочку твого чорнозему і кожную миттєвість своєї волі?

(Л. Степовичка)

V. Підведення підсумків уроку.

VI. Домашнє завдання.

§ 12, вправа 227 (у кожному з речень підкреслити члени речення).

УРОК № 4

Тема. Словосполучення та речення. Тематичне тестування.

Мета: закріпити знання учнів про словосполучення, речення, синтаксичні зв'язки в них; з'ясувати рівень засвоєння вказаної теми; розвивати логічне мислення, пам'ять, уміння використовувати здобуті знання на практиці, формувати навички самостійної роботи.

Тип уроку: комбінований урок (закріплення вивченого; перевірка й облік здобутих знань, умінь та навичок).

Обладнання: підручник, тестові завдання.

ХІД УРОКУ

I. Повідомлення теми і мети уроку.

II. Відтворення теоретичних відомостей.

◇ *Бесіда.*

- 1) Що вивчає синтаксис?
- 2) Що називається словосполученням? Наведіть приклади.
- 3) Які сполучення слів не є словосполученнями? Наведіть приклади.
- 4) Яке слово в словосполученні є головним? Залежним? Наведіть приклади.
- 5) Яким типом зв'язку – сурядним чи підрядним – поєднуються слова в словосполученні?
- 6) Які існують види підрядного зв'язку між словами в словосполученні? Наведіть приклади словосполучень зі зв'язком узгодження, керування, прилягання.
- 7) Яке словосполучення називається простим? Складним?
- 8) На якій підставі словосполучення поділяють на іменні, дієслівні, прислівникові? Наведіть приклади.
- 9) Чим словосполучення відрізняється від речення?
- 10) Що називається реченням? Наведіть приклади.
- 11) Що становить граматичну основу речення?
- 12) Які є другорядні члени речення?

III. Виконання вправ на закріплення вивченого.

◇ *Словниковий диктант.*

Вказати словоформи, сполучення слів із сурядним зв'язком, предикативне словосполучення. У словосполученнях визначити вид зв'язку – узгодження, керування, прилягання. За потреби звернутися до підручника (с. 9).

Медвяний запах, запах осіннього листя, духмяно пахне, будемо милуватися, посеред лісу, розкішний і багатий, урочисто й радісно, гілля розкинулося, замилюватися незрівнянними краєвидом.

◇ *Попереджувальний диктант.*

Почленувати речення на словосполучення (самостійно). В одному з речень самостійно підкреслити члени речення.

Йде панна Осінь золотава з маленьким келихом вогню (*І. Драч*). На цямру монастирської кринички схилила осінь грона горобин (*Л.Костенко*). Восени сонце раз блисне, а три дні кисне (*Нар. творч.*).

IV. Перевірка самостійної роботи учнів.

V. Повідомлення способів перевірки здобутих знань та сформованих умінь і навичок (інструктаж до тестування).

VI. Проведення тестування³.

I варіант

1. Словосполучення – це:

- а) мінімальна одиниця мови, що виражає поняття про предмети, процеси, явища дійсності, їх ознаки чи відношення;
- б) сполучення двох або кількох самостійних слів, пов'язаних змістом та граматично;^V
- в) основна одиниця синтаксису, що є інтонаційно оформленим смисловим і граматичним цілим, яке виражає окрему завершену думку;
- г) продукт мовленнєвого процесу, що характеризується тематичною завершеністю та цілісністю, відбиває ставлення автора до змісту висловлювання.

Скласти й записати словосполучення. Скласти й записати речення, до якого входить це словосполучення; підкреслити його.

2. Основна синтаксична одиниця, яка служить для мовленнєвого спілкування і є будівельним матеріалом для тексту, це:

- а) слово;
- б) словосполучення;
- в) речення;^V

---

³ За правильно вибрану відповідь на кожне із питань учень отримує по 1 балу. Крім того, 1 бал додається за самостійно дібраний приклад. Таким чином, учень може отримувати від 1 бала (за роботу, яка не дала задовільного результату) до 12 балів (за бездоганно виконану роботу). Правильна відповідь має позначку.^V

г) складне синтаксичне ціле.

Скласти й записати речення (або записати приклад такої одиниці).

3) Дієслівними словосполученнями є такі:

а) серце матері, щире слово, хтось із нас, дві душі;

б) удвічі сильніше, набагато вимогливіше, вище сонця;

в) дивитися на сонце, малювати фарбами, співаючи тихо;^V

г) дружнє коло, гарячий від вогню, троє учнів.

Скласти й записати дієслівне словосполучення (напр.: вслухатися в мелодію; чаруватися співом, милуючись красою) або прислівникове словосполучення (напр.: набагато голосніше; незрівнянно краще).

4. Граматичну основу речення становлять:

а) відношення змісту речення до дійсності;

б) предикативність та інтонація повідомлення;^V

в) спосіб вираження смислових і граматичних зв'язків;

г) наявність емоцій мовця.

Скласти й записати речення, підкреслити в ньому головні члени.

5. Речення, що складається тільки з головних членів речення, це:

а) неповне речення;

б) односкладне речення;

в) непоширене речення;^V

г) поширене речення.

Скласти й записати речення, що складається тільки з головних членів (напр.: Запанувала тиша. Вечір зачарував).

6. Неповним реченням є таке:

а) Золото і з попелу світиться (*Нар. творч.*);

б) Кисла яблуна солодке яблуко не зродить (*Нар. творч.*);

в) З перехвалених груш – квасний узвар (*Нар. творч.*);^V

г) Світ розуму вчить (*Нар. творч.*).

Скласти й записати неповне речення (напр.: Дорога – від порога. У ремісника золота рука. Не всі кури одної натури (*Нар. творч.*))

II варіант

1. Словосполучення складається:

а) з синтаксично рівноправних слів;

б) з головного і залежного слова;^V

в) з повнозначного і службового слова;

г) з окремих реплік.

Скласти й записати словосполучення, головне слово підкреслити, поставити питання від головного слова до залежного.

2. Керування – це такий тип синтаксичного зв'язку між словами у словосполученні, коли:

- а) форма залежного слова уподібнюється формі головного;
- б) залежне слово пов'язане з головним тільки за змістом;
- в) головне слово вимагає від залежного певної відмінкової форми;
- г) слова є синтаксично рівноправними.

Скласти й записати словосполучення, між словами якого існує зв'язок керування (напр.: *подякувати братові, пам'ятник Іванові Франку*).

3. Поширеними словосполученнями є такі:

- а) рідна земля, народна пісня, співати тихо, вкладати душу;
- б) любов до рідної землі, віночок українських пісень, переглянути гарний кінофільм;^V
- в) продовжити навчання, висловити вдячність, влучне слово;
- г) не повторювати двічі, справедливо гніватися; просити примирення.

Скласти й записати поширене словосполучення (напр.: *успішно скласти іспит з мови*).

4. Непоширеним реченням є таке:

- а) Видно Зося по волоссю (*Нар. творч.*);
- б) Дмитер хитер (*Нар. творч.*);^V
- в) У кожної Федорки свої одговори (*Нар. творч.*);
- г) Усі Одарки люблять подарки (*Нар. творч.*).

Скласти й записати непоширене речення (напр.: *Сонце сідало. Насувалася ніч*).

5. Граматично не зв'язані з членами речення:

- а) підмет і присудок;
- б) додаток і означення;
- в) означення та обставина;
- г) звертання та вставні слова.^V

Скласти й записати речення, ускладнене словами, граматично не зв'язаними з членами речення (напр.: *Хапай, Петре, поки тепле. Тримайся, Грицю, за спідницю. Мабуть, не з тієї ноги встав* (*Нар. творч.*)).

6. Односкладним реченням є таке:

- а) Задурно й чиряк не вчепиться (*Нар. творч.*);
- б) Твердий горіх легко не розкусиш (*Нар. творч.*);^V
- в) Дурної голови розум не тримається (*Нар. творч.*);
- г) Молодий розум буйний, та дурний (*Нар. творч.*).

Скласти й записати односкладне речення (напр.: *Не шукай вітру в полі, а журавля в небі. Треба однією думкою плисти* (*Нар. творч.*)).

VII. Відповіді вчителя на запитання учнів (після того як тестові завдання виконано).

VIII. Підведення підсумків уроку.

IX. Домашнє завдання.

Вправа 12.

УРОК № 5

ЗВ'ЯЗНЕ МОВЛЕННЯ

Тема. Види мовленнєвої діяльності (аудіювання, читання, говоріння, письмо). Види аудіювання. Навчальне аудіювання.

Мета: узагальнити та систематизувати знання учнів про види мовленнєвої діяльності, зупинившись, зокрема, на психолінгвістичних особливостях аудіювання, дати уявлення про види аудіювання, формувати відповідні комунікативно-мовленнєві вміння, повправляти у глобальному, детальному та критичному аудіюванні.

Обладнання: тексти для аудіювання.

ХІД УРОКУ

I. Повідомлення теми та мети уроку.

II. Вивчення нового матеріалу.

◇ *Пояснення вчителя.*

Реалізація мови здійснюється у процесі мовлення або мовленнєвої діяльності. Мовленнєва діяльність – це сукупність психофізичних дій організму людини, що спрямовуються на сприймання і розуміння мовлення, а також на породження його в усній і письмовій формі.

Мовленнєва діяльність має чотири види – *аудіювання* (слухання і розуміння), *читання*, *говоріння* і *письмо*. За останніми науковими даними, час, що витрачається на чотири види мовленнєвої діяльності людини, розподіляється таким чином: аудіювання – 45 %, читання - 6 %, говоріння – 30 %, письмо – 9 % .

Аудіювання – вид мовленнєвої діяльності, який забезпечує сприймання і розуміння усного мовлення. Аудіювання є основою спілкування.

Аудіювання не слід змішувати зі слуханням. Слухання – це передусім акустичне сприймання звукового потоку, тоді як аудіювання включає процес одночасного сприймання і розуміння усного мовлення. Важливою психологічною особливістю аудіювання є одноразовість, неповторність цього

процесу в природних умовах спілкування. Проте у штучно створених ситуаціях спілкування, зокрема в шкільній практиці, розрахована на слухове сприйняття інформація з метою кращого засвоєння її учнями часто повторюється.

Науковці розрізняють *репродуктивне* і *продуктивне* аудіювання. Основною ознакою репродуктивного аудіювання, на відміну від продуктивного, є повторюваність усної інформації. У школі до *репродуктивного аудіювання* вдаються у процесі проведення усних переказів (докладних, стислих чи вибіркових) та підготовки до творчих робіт. У природній ситуації спілкування співрозмовники вдаються до *продуктивного* аудіювання.

Аудіювання – один зі способів пізнання навколишнього світу. Сприймати усну інформацію означає не лише чути певні звуки, слова, а й розуміти почуте, з метою відповідного реагування на нього: виконувати певні дії, дізнаватися про щось, одержувати естетичну насолоду, реагувати певним чином на запитання, прохання тощо.

Аудіювання – такий вид мовленнєвої діяльності, під час якого людина одночасно сприймає усне мовлення й аналізує його (здійснює смислову обробку інформації). Для успішного здійснення аудіювання потрібно бути уважним, уміти швидко актуалізувати весь попередній мовленнєвий та інформаційний досвід, концентрувати увагу на змісті висловлювання за мінімального контролю за його мовною формою, мати треновану короткочасну й розвинену довготривалу пам'ять, здатність результативно працювати у визначених часових межах. Цього можна і треба спеціально навчатись.

Звичайно, успіх аудіювання залежить і від того, наскільки мовець зрозуміло, ясно висловлюється, від темпу, сили, звучання мовлення, від умінь мовця виділяти головне, встановлювати контакт з аудиторією тощо.

З іншого боку, успішність смислового сприймання усного мовлення залежить від підготовленості слухачів до сприймання, від того, якими опорними знаннями вони володіють, як вони вміють слухати, а також від рівня складності тексту, який їм доводиться сприймати.

Сприймати інформацію потрібно цілеспрямовано: *глобально, докладно або критично*.

Глобальне, або ознайомлювальне, аудіювання вимагає від слухача загального охоплення змісту повідомлення, вміння визначати тему, основу думку повідомлення, ділити його на смислові частини, розрізнити композиційні елементи.

(Можна запропонувати учням прослухати текст⁴.)

«ЗА УКРАЇНУ!»

---

⁴ Проводити тут аудіювання не потрібно: прочитавши текст, учитель зачитує тестові запитання, самостійно або за участю учнів вибираючи з-поміж чотирьох запропонованих правильну відповідь.

Поезія Миколи Вороного «За Україну!» народжена на хвилі революційного руху, коли розпалася тюрма народів – царська Росія, а на її руїнах постала Українська Народна Республіка - УНР. Високопатріотичні рядки вірша відразу полонили серця вірних синів України, наснажуючи на боротьбу «за честь і волю, за народ».

1921 року вірш уперше з'явився друком в однойменній збірці творів М.Вороного. Над Україною саме згущувалися чорні хмари, національну свободу було потоптано, вірне народові військо змушене було емігрувати, патріотично настроєна інтелігенція теж залишала рідну землю, щоб там, за кордоном, продовжити боротьбу за визволення Вітчизни. У таких обставинах вірш набував особливого значення як полум'яний заклик віддати все священній боротьбі за незалежність України.

За Україну! З вогнем завзяття
Рушаймо, браття, всі вперед!
Слушний час кличче нас –
Ну ж бо враз сповнять святий наказ!

Десь у той час народжується і музика до вірша. Уперше пісню (слова і ноти) було надруковано у збірнику військових українських пісень «Сурма» (Львів, 1922), що його упорядкував відомий поет і композитор, січовий стрілець Роман Купчинський. Поряд з піснями «Ой у лузі червона калина», «Їхав стрілець на війноньку», «Ой видно село» та іншими пісню на слова М.Вороного вміщено під номером 75-м, на жаль, без зазначення імені автора музики.

Разом з іншими патріотично-визвольними піснями пісня «За Україну!» лунала на західноукраїнських землях аж до приєднання їх до Радянського Союзу. На батьківщині ж поета – Східній Україні – вона була заборонена і переслідувалася понад півстоліття. 1929 року М. Вороний, повернувшись з еміграції, включив вірш у книжку. Проте твір був заборонений цензурою і вирізаний з готового тиражу книжки. назва поезії залишилася лише в змісті: видавці не догледіли, що там твір значиться на с. 489, тоді як з корпусу збірки його вилучено...

Заборона поезії «За Україну!» - не виняток у творчій долі М. Вороного, який за царату належав до українського революційного підпілля, а в добу Центральної Ради підтримував визвольні поривання народу пристрасним словом. Зрештою, свої національно-патріотичні переконання поет засвідчив і в період еміграції, за них зазнав переслідувань і врешті був знищений у час розгулу сталінського беззаконня. Не допоміг йому й переклад українською мовою «Інтернаціоналу». Пригадали Вороному і поему «Євшан-зілля», у якій він нібито «проповідував зраду в ім'я націоналістичних ідей», і, звичайно, поезію «За Україну!».

Слова й музика пісні органічно пов'язані між собою, вони кличуть, поривають до дії, боротьби. Саме ця сповнена похідно-маршового ритму мажорна мелодія набрала найбільшого поширення, хоч до вірша існує й інша музика, написана композитором Ярославом Ярославенком. Вказана авторська мелодія була оприлюднена окремими виданнями у Львові у 20-х роках, але не набула такої популярності, як музика безіменного композитора.

Нині пісня «За Україну!», нарешті вирвавшись з-за ґрат та нецензурних заборон, гармонізує з маєвом синьо-жовтих прапорів незалежної України, наснажуючи на подвиг в ім'я Вітчизни сучасне покоління.

(За Ф. Погребенником)

Маючи на меті глобальне аудіювання поданого тексту, можна запропонувати учням вибрати правильні відповіді на тестові запитання.

1. У тексті йдеться про долю поезії «За Україну!», автором якої є:
  - а) Іван Франко;
  - б) Богдан Лепкий;
  - в) Микола Вороний;^V
  - г) Микола Хвильовий.

2. Значення пісні полягає в тому, що вона є:
  - а) популярною й улюбленою серед українців світу;
  - б) широко знаною за межами України;
  - в) популярним твором досі невідомого композитора;
  - г) полум'яним закликком віддати все священній боротьбі за незалежність України.^V

3. Причина заборони пісні радянською цензурою та знищення її автора пояснюється:
  - а) тривалим перебуванням М. Вороного в еміграції;
  - б) виступами М. Вороного проти радянської влади у пресі;
  - в) особистими стосунками М. Вороного з радянськими урядовцями;
  - г) національно-патріотичними переконаннями М. Вороного та їх виразним втіленням у пісні.^V

4. Головна думка прослуханого тексту така:
  - а) доля пісні залежить не лише від змісту слів, а й від популярності мелодії;
  - б) доля пісні ніяк не пов'язана з долею її автора;
  - в) із здобуттям Україною незалежності талановита патріотична пісня повернулася до тих, для кого була створена;

г) популярність пісні спричинена виключно цікавістю до трагічної долі її автора.

(Детальне аудіювання передбачає найповніше докладне сприймання змісту повідомлення. З метою детального аудіювання за змістом поданого тексту можна запропонувати вибрати правильні відповіді на тестові запитання, подані нижче.)

1. Вірш М. Вороного «За Україну!» вперше з'явився друком в однойменній збірці:

- а) 1920 року;
- б) 1921 року;^V
- в) 1925 року;
- г) 1930 року.

2. Уперше пісню (слова і ноти) було надруковано у збірнику військових українських пісень «Сурма», що упорядкував:

- а) Левко Лепкий;
- б) Богдан Лепкий;
- в) Роман Купчинський;^V
- г) Іван Франко.

3. У збірці пісню було вміщено під номером:

- а) 35-м;
- б) 50-м;
- в) 55-м;
- г) 75-м.^V

4. Українською мовою М. Вороний перекладав текст:

- а) «Варшав'янки»;
- б) «Смело, товарищи, в ногу!»;
- в) «Інтернаціоналу»;^V
- г) гімну Радянського Союзу.

Детальне сприймання тексту часто вимагається тоді, коли проводиться, наприклад, такий вид роботи, як переказ прослуханого тексту; переказ пояснення вчителя; коли потрібно запам'ятати декілька завдань, не записаних учителем на дошці, з метою їх виконання в певній послідовності; під час дискусії, диспуту, виступу на зборах та ін.

Критичне аудіювання, базуючись на глобальному і детальному, вимагає висловлювання власної думки з приводу почутого, мотивованої згоди чи незгоди з певним твердженням, критичного осмислення сприйнятого на слух тощо. за змістом поданого тексту школярам можна запропонувати вибір правильної відповіді на кожне з тестових запитань:

1. Популярність пісні «За Україну!» в наші дні пояснюється тим, що вона:

- а) є маршовою та мажорною;
- б) часто звучить по радіо й телебаченню;
- в) наснажує сучасне покоління на подвиг в ім'я Вітчизни; ^V
- г) неважка для виконання.

2. Пісня «За Україну!» є зразком:

- а) вдалого використання давнього маршу;
- б) української воєнної пісні;
- в) твору високого патріотичного звучання; ^V
- г) нового життя класичного твору.

Критичне аудіювання практикується у процесі роботи над переказом тексту із творчим завданням.

У процесі проведення *навчального* та *контрольного аудіювання* школярам пропонуються тестові запитання різних видів.

III. Виконання вправ на закріплення вивченого.

◇ Проведення аудіювання.

СИМИРЕНКИ

Симиренки – давній козацький рід. Найперші достовірні відомості про них пов'язані з іменем запорожця Степана, який понад 20 років козакував на Січі, а згодом чумакував. Після того, як він разом із батьком Андрієм відмовився присягнути імператриці, їх обох у покарання за таке зухвале волелюбство записали кріпаками графа Воронова.

Син Степана – Федір Симиренко – був людиною талановитою та енергійною. Викупившись із кріпацтва, він визволив усю родину. Разом із зятями, смілянськими Яхненками, також учорашніми кріпаками, він розпочав торговельну справу. Невдовзі фірма «Брати Яхненки й Симиренко» стала монополістом у торгівлі хлібом, борошном та худобою. 1848 року Симиренко та Яхненки спорудили найперший в Україні і взагалі в усій Російській імперії механічний пісково-рафінадний цукрозавод біля села Мліїв, а також машинобудівний завод, який випускав переважно обладнання для заводів і цукроварень і на якому було збудовано перші в Росії суцільнометалеві пароплави та парові двигуни. (До речі, найперший такий пароплав, споруджений 1853 року, мав назву «Українець».) За видатні заслуги перед Російською імперією Федір Симиренко і брати Яхненки удостоїлися честі стати почесними громадянами Росії, а ранг цей прирівнювався до дворянського титулу. Грамоти про це право їм вручав сам імператор Микола I.

Таким чином, Федір Симиренко – один з перших українських цукропромисловців. Батькову справу після закінчення політехнічного інституту в Парижі продовжив син Платон.

Поблизу Млієва, на Платоновім хуторі, на повну потужність працював семиповерховий Городищенський цукро завод. Поряд – завод машинобудівельний. Обидва підприємства були втіленням найсучаснішої на той час технічної думки. Поблизу заводів збудували ошатне містечко для робітників, воно складалося з 150 котеджів. Тут була церква, безоплатні лікарня, заводська школа, бібліотека, їдальня. Можна стверджувати, що все це було першою ластівкою так званого народного капіталізму. На жаль, унікальний експеримент українських промисловців розвитку не отримав, адже фактично він перекреслював шовіністичний міф про «меншовартість» і «недолугість» українців. Не забули царські лакузи й того, що Платон Симиренко надавав фінансову допомогу переслідуваному царатом Тарасові Шевченку, власним коштом здійснивши видання «Кобзаря».

Фірму братів Яхненків – Симиренка було розчавлено. Справа загинула в результаті штучного, ретельно спланованого царськими чиновниками банкрутства. Не витримавши удару долі, Платон Симиренко помер на сорок третьому році життя.

Син Платона Левко був студентом Санкт-Петербурзького політехнічного інституту, проте невдовзі перевівся на природознавче відділення Київського університету. Чи любов до садівництва перемогла, чи, можливо, набридло бути в чужому оточенні, але цей крок у його житті виявився доленосним.

Серйозний вплив на юнака мав його дядько, рідний брат Платона Василь Федорович, відомий меценат української культури. По-справжньому піклуючись про духовність українців, Василь Симиренко фінансував етнографічні експедиції Павла Чубинського, за його матеріальної підтримки здійснювались гастролі трупи Михайла Старицького, видання творів Михайла Грушевського, він сплачував стипендії багатьом українським письменникам та студентам.

1878 року розпочались репресії над волелюбним студентством. Більш як 150 осіб було виключено з Київського університету за політичну неблагонадійність, проте Левко Симиренко вчасно встиг перевестися до Новоросійського університету, що був в Одесі. Проте й тут він опинився під жандармським наглядом. Після захисту дисертації з органічної хімії молодий учений все ж таки потрапляє до в'язниці. Далі його шлях проліг до Сибіру, аж до Красноярська. Більше року провів політв'язень Симиренко у Красноярській тюрмі, де мало не вмер від тифу. Потім зазнав тяжкої долі поселенця. І тільки 1886 року Левко та його дружина, теж революціонерка, отримала дозвіл повернутися в Україну. У Сибіру залишилась могила їхнього першого сина.

Шлях на державну службу для колишнього політзасланця Симиренка був заказаний. У спадок від батька Левкові Платоновичу лишився шматок землі у Млієві. Молодий учений завзято бореться за улюблену справу –

садівництво і організацію плодового розплідника. 1887 рік можна вважати роком народження української садівничої науки.

Синівська любов до України, високий патріотизм і виняткова відданість обраній справі – плодівництву – примусили Левка Платоновича Смиренка, дворянина і дипломованого вченого, оселитися на глухому хуторі і на все життя пов'язати свою долю із садівництвом.

До Смиренка в Україні, та й у Росії наукового розсадництва не існувало. Левко Платонович зіткнувся не лише з відсутністю потрібної інформації, а й з протидією численних недоброзичливців та заздрисників. Проте внесок Левка Платоновича у вітчизняну науку є справді колосальним.

Ось витяг із листа знаменитого вченого: «Вельми помиляються ті, хто бачить у садовому ножі засіб, здатний прискорити настання бажаного критичного моменту, досягнувши якого, дерево стає здатним до плодоношення. Зовсім навпаки, таємниця – в умінні терпляче чекати, сприяючи найшвидшому ростові і розвитку, так би мовити, скелета дерева, і допомагаючи йому за 5-6 років досягнути в цьому відношенні того, на що інше, тобто не оточене дбайливим доглядом, а занедбане дерево потребувало б строку 8-10 років. Силувати ж природу дерева даремно...»

На превеликий жаль, ці мудрі слова зараз багато хто забув. І, як не дивно, на площі перед адміністративним корпусом Кримської станції садівництва, що у селі Маленькому Сімферопольського району (тут свого часу проводилось вивчення підщеп плодкових культур, піонером якого з повною підставою вважають Левка Смиренка), й понині сидить на постаменті чоловік у брилі, який віддавав перевагу ножеві, а не плеканню дерева, - Мічурін.

Наукову роботу батька гідно продовжив син, професор Володимир Львович Смиренко.

Існування знаменитого Мліївського садового розплідника було зупинене під час сталінських репресій. Після злочинського вбивства чекістами Левка Платоновича Смиренка, арешту і страти в катівні НКВС професора Володимира Львовича Смиренка було зроблено все, щоб знищити їхні наукові здобутки.

Вистраждана Смиренками славетна садівнича школа припинила свою діяльність. Розплідник Левка Смиренка налічував майже 3000 сортів різних плодкових, ягідних, горіхоплідних і квітково-декоративних рослин – 900 сортів яблунь, 889 – груш, 350 – черешень та вишень... Усе це кануло в небуття. Протягом 30 – 50-х років було втрачено сорти, виділені Смиренками шляхом клонованого відбору. Зникла виняткової цінності колекція плодкових, ягідних та декоративних культур. Музей та родинний цвинтар Смиренків потребують догляду і реконструкції.

Сади гинуть, бо дерева живуть не вічно. І люди теж не вічні. Вічна тільки пам'ять. Буде прикро, якщо ми і її позбудемось.

(910 слів)

(За П. Вольвачем та О. Куликом)

◇ На кожне із запитань вибрати правильну відповідь⁵.

1. Давній український рід Смиренків – рід:

- а) поміщицький;
- б) священицький;
- в) землеробський;
- г) козацький.^V

2. Федір Смиренко зі своїми зятями Яхненками спорудили:

- а) чавунно-ливарний завод;
- б) пісково-рафінадний цукрозавод;^V
- в) металообробний завод;
- г) найпершу в Україні залізницю.

3. Заводи Смиренка – Яхненків було побудовано поблизу:

- а) міста Глухів;
- б) міста Канів;
- в) села Мліїв;^V
- г) села Здолбунів.

4. На машинобудівному заводі Смиренка – Яхненків виробляли найперші в Росії:

- а) залізничні вагони та парові двигуни;
- б) суцільнометалеві пароплави та парові двигуни;^V
- в) давильні пристрої та високоефективні фільтри;
- г) підйомні та давильні пристрої.

5. Син Федора Смиренка Платон закінчив:

- а) політехнічний інститут у Парижі;^V
- б) політехнічний інститут у Лондоні;
- в) Оксфордський університет;
- г) Гарвардський університет.

6. Заводи Смиренка – Яхненків були штучно розорені та знищені царизмом через те, що вони:

- а) створювали серйозну конкуренцію аналогічним російським підприємствам;
- б) привертати увагу небажаних іноземних інвесторів;
- в) випускали неякісну та шкідливу для іміджу Росії продукцію;
- г) перекреслювали шовіністичний міф про «меншовартість» українців.^V

7. Платон Федорович Смиренко надавав фінансову допомогу:

- а) Тарасові Шевченку;^V

---

⁵ З-поміж поданих запитань потрібно вибрати 12.

- б) Іванові Франку;
- в) Архипові Тесленку;
- г) Павлові Чубинському.

8. Брат Платона Василь Федорович був відомим:

- а) актором;
- б) журналістом;
- в) меценатом;^V
- г) адвокатом.

9. Левко Платонович Смиренко захистив дисертацію:

- а) з математики;
- б) з української мови;
- в) з органічної хімії;^V
- г) з етнографії.

10. Політично неблагонадійний Левко Платонович Смиренко був висланий:

- а) на Кавказ;
- б) у Казахстан;
- в) на Кос-Арал;
- г) у Сибір.^V

11. Повернувшись із заслання, Левко Смиренко узявся до:

- а) городництва і рільництва;
- б) садівництва і організації плодового розплідника;^V
- в) бджільництва та ентомології;
- г) етнографії та фольклору.

12. Основним засобом прискорення плодоношення дерев Левко Смиренко вважав:

- а) механічне втручання в природу рослини;
- б) хімічну стимуляцію росту й розвитку;
- в) плекання дерев, сприяння його ростові і розвитку;^V
- г) витримування саджанців в оранжерейних умовах.

13. Існування Мліївського садового розплідника Смиренків було зупинене:

- а) після закінчення громадянської війни;
- б) під час сталінських репресій;^V
- в) під час Другої світової війни;
- г) після хрущовської «відлиги».

14. Розплідник Левка Платоновича Смиренка налічував:

- а) до 100 сортів рослин;

- б) близько 2000 сортів рослин;
- в) майже 3000 сортів рослин;^v
- г) майже 5000 сортів.

15. Сорти, виділені Симиренками шляхом клонованого відбору, було втрачено:

- а) протягом 20 - 30-х років;
- б) протягом 30 - 50-х років;^v
- в) протягом 60 - 70-х років;
- г) у 80 - 90-х роки.

16. Пов'язати все життя із садівництвом Левка Платоновича Симиренка спонукали:

- а) обставини життя, неспроможність займатися іншою справою;
- б) кар'єризм, бажання виділитися з-поміж інших колег-учених;
- в) синівська любов до України, високий патріотизм;^v
- г) мрія здійснити наукове відкриття, гідне міжнародної премії.

ЧОЛОВІКИ ТА ЇХНІЙ РИЗИК

До лікарні привезли обвугленого пожежника. Шкіру з нього зняли разом з одягом. Лише голова вціліла. «Цікавий матеріал, - сказав шеф. – Раніше це була б стовідсоткова летальність, тобто смерть». Що дужче обгорілий пацієнт, то більший азарт виявляє шеф. Незабаром він захищає докторську, тому енергійно набирає статистику.

Новенького хворого відразу прилаштували в «акваріум» - так у лікарні називають винахід шефа-дисертанта. Тут не треба бинтувати потерпілого, атмосфера стерильна, температура постійна. Тільки ж дивитися моторошно, бо людина в «акваріумі» - ніби картинка з підручника анатомії. Висить бідолашний пацієнт, розіп'ятий на якихось лямках і пружинах. А під кінець лікування хворий стає справжнісіньким немовлям – така ніжна й тонка в нього шкіра, що боязко доторкнутись, а доводиться ж ще й колоти.

Взагалі, лікування опіків – це неначе кухня навпаки: одержують смажені біфштекси, із них відроджують людину. Досить часто шефові вдається це зробити. Тоді він ходить гоголем і напрошується на похвали.

Обвугленого пацієнта звати Андрієм, він лейтенант. На ньому почала вже наростати шкура, і сьогодні він уперше розплющив очі. Очі в нього голубі. Почав жартувати. Розповідав, що, коли був у «акваріумі», йому здавалося, ніби він в утробі матері.

Шефові він уже не цікавий – відпрацьований матеріал. У науці шеф – зірка першої величини, вся лікарня тремтить перед ним, бо ніхто не знає, що за мить утне його величність. Ви помічали, що серед значних спеціалістів мало добродушних людей? Може, тому, що до вершини майстерності вони

йдуть, немов на танкові, не придивляючись, що мнуть і давлять їхні гусениці? Може, інакше й не можна стати великим?

Коли обпечений пожежник прийшов до тьми і вперше розплющив очі, перед ним стояла медсестра Наталка із шприцом у руці.

- З приїздом, - мовила, усміхаючись. – Це я роблю решето з вашої новенької шкіри.

- Спасибі, - хотів гучно подякувати хворий, та з губ злетів лише шепіт.

Спогадів пожежник Андрій не любить. Усе, що пов'язане з його другим народженням, усе, окрім Наталчиного образу, пам'ять намагається стерти, бо як тільки згадає ті дні, тіло починає так судомити, хоч знову у фізрозчин пірнай.

Пожежник – професія бойова, можна б пишатися нею, як пишються прикордонники, бо й вогонь, як вивідувач, шукає шпаринок, порушує межі й кордони. Тільки хто той вогонь леліє? Не всюдисущє ЦРУ, а власні головотяпи. Тож найчастіше співавторами героїзму пожежників та лікарів стає доморощена байдужість.

Звідси, з лікарняного «акваріуму», життя уявляється Андрієві трикутною шахівницею на трикутному столі. Першими роблять хід головотяпи, потім пожежники, а завершують усе лікарі. Звичайні фахівці одержують нагороди за рекордні врожаї та тонни металу, а пожежники й травматологи – за ліквідацію чийогось злочинства чи нехлюйства.

Цього разу диво науки повернуло Андрія до життя, але те диво було таким пекельним, що він унікав споминів. І тільки Наталя була радісним світлячком у хаосі ліків, шлангів, болів і нудотних запахів. Не голками й крапельницями вкарбувалася вона у пам'ять, а... та що тут пояснювати? Так було в печерних сховах, коли пошматованого звіром мисливця анестезували не ефіром, а обухом, так було в польових шпиталях, так трапилося з Андрієм у скляному «акваріуму», так буде з кожним, кому пощастить поминути кризу й почати одужувати, вступити в ту щасливу фазу, коли помічаєш, що й медики – люди, що і в них бувають чарівні брови й грайливі усмішки. Як немовляті першим запам'ятовується образ матері, так Андрієві закарбувалося Наталчине обличчя, ще як висів розіп'ятий в «акваріумі». Зустріло воно його на порозі нового життя й при повторному пробудженні.

На роботі медсестра Наталя одягнута у звичайний хірургічний костюм, правда, в таких «бананах» тепер мріє прогулятися не одне нафарбоване ледащо. Для Наталі ж це буденна дезінфікована спецівка. А ось коли вона у святковому вбранні... Одного разу Андрій побачив її в урочистих шатах. Його почало лихоманити, він утратив координацію рухів, відчув себе таким нікчемним поруч із сонцем. Здавалося, стоїть він безпорадний перед полум'ям з одним пожежним відром, а потрібні ж цистерни з брандспойтами, механізовані драбини, вибух направленої дії, щоб упокорити цей вогонь. Наталці ж хоч би що! Зробила хід конем на трикутній шахівниці, цілиться снопами іскор крізь довгі вії, і не зрозумієш, чекає вона від пожежника ходу-відповіді чи просто радіє, відчувши свою владу над хлопцем. Е-ей! Наталю! Полегше, бо спопелиш Андріїв світ.

Минув місяць, як Андрій своїм ходом вибрався з лікарні. тепер у лікарняний двір щотижня приїздить червона машина. Пожежники відкривають колодязі, приєднують шланги, щось перевіряють. Раніше з такими перевітками їх тут бачили лише восени чи навесні. А тепер зачастили. Може, хтось лікарню збирається підпалити? Чи зрозуміли пожежники, що опікове відділення – то кінцева зупинка на шляху життя – рай? Що таке пекло знають тутешні хворі, адже саме його вони проходять в отих «акваріумах». Можна поважати шефа за наслідки його роботи, але як звикнути до того, що в людях він лише «матеріал»? Йому, здається, все одно, що автомобіль фарбувати, що шкіру нарощувати... Він запросто, без вагань і моральних гризот ампутує хворому руку, сфотографує культу, якщо побачить рідкісний випадок заживлення, і пошле знімок у медичний журнал. Може, так і треба – така професія? Якби всі були пунктуальними автоматами, то не було б аварій, травматологічне відділення зменшили б утричі, і слези не відрама б лили, а в пробірках виставляли б, як пересторогу для щасливих.

За якийсь тиждень пожежна комісія, перенісши перевірку з подвір'я до приміщення, опечатала «акваріум». Півдня медсестри з шефом по черзі вмовляли Андрія. У шефа незабаром захист докторської, хворих багато, бо аварії як із дірявого мішка сипляться...

А що це за дисертація, коли вченій раді не можна показати діючу установку? І все тому, що якась там підводка чи проводка не за ГОСТом зроблена.

Шефа можна зрозуміти. Він дзвонив головному пожежнику, але той умив руки, сказавши, що йому зараз ніколи, бо кругом горить. Отак завжди: як лікуватись – відбою нема, а як допомогти – усі в кущі.

Довелося Наталці застосувати до Андрія умовляння третього ступеня. «Совість в тебе є? – запитала, коли шеф вилетів із власного кабінету в істериці. – Він же тебе з того світу повернув. Елементарна порядність і людяність потрібні, а не лише інструкції й пунктуальність. Ти просто заздриш шефові й хочеш показати, що й ти шишка».

Андрій довго мовчав, а тоді сказав твердо, але з гіркотою: «Гаразд, буде по-твоєму, один «акваріум» розпечатаємо, щоб науку не зупинять. Вважай, що я не витримав випробування жінкою. Тепер, по суті, там не тільки проводка нікудишня, там у самій машинерії дране лико бантиком, тільки ж не можу я довести – не мого розміру шапка... Сама катапульта чого варта – замість раю життя когось у пекло кине з благословення твого...»

Після цього випадку Наталка розчарувалась в Андрієві. Надто вже він обережний, не розуміє, що наука жертв вимагає. Справжній мужчина повинен ризикувати. Недарма шеф любить співати рядки Окуджави: «Нужны ли гусару сомненья в содеянном этом и том...» Треба щоб Андрій вивчив цю пісню.

...Нема Андрія... Коли черговий раз «акваріум» продували киснем, електризувався штуцер, проскочила іскра... Андрій догорів разом з усіма пластмасами блискавично, як падаюча зірка. Шеф лежить в реанімації з інфарктом міокарда.

◇ На кожне із запитань вибрати правильну відповідь.

1. Обвуглений пожежник Андрій був:

- а) старшиною;
- б) сержантом;
- в) лейтенантом;^V
- г) капітаном.

2. У лікарні пацієнта помістили:

- а) у реанімаційне відділення;
- б) у реабілітаційне відділення;
- в) в операційну;
- г) в експериментальну установку-катапульта.^V

3. Після одужання пожежник став для шефа:

- а) найкращим приятелем;
- б) відпрацьованим матеріалом;^V
- в) живим аргументом його наукової правоти;
- г) живим свідченням його неуваги до пацієнтів.

4. Уперше прийшовши до тями, обпечений пожежник побачив:

- а) винахідника-шефа;
- б) членів наукової ради;
- в) аспірантів та студентів-практикантів;
- г) медсестру зі шприцом.^V

5. Із лікарні життя уявлялося Андрієві:

- а) справжнім раєм для всіх і кожного;
- б) пеклом для хворих і раєм для здорових;
- в) полігоном для випробування силі волі;
- г) трикутною шахівницею та трикутному столі.^V

6. Андрій вважав, що в кожній трагедії, пов'язаній із пожежею, першими роблять хід:

- а) розумні та хитрі зловмисники;
- б) необережні та недосвідчені люди, які й стають жертвами;
- в) нерозважливі люди, які не передбачають наслідків своїх вчинків;
- г) головотяпи, потім пожежники, а завершують усе лікарі.^V

7. Причиною пожеж Андрій вважав:

- а) чийсь наївність чи необережність;
- б) чийсь злочинство чи нехлюйство;^V

- в) чийсь байдужість чи недбалість;
- г) чийсь відповідальність.

8. Своїм ходом Андрій вибрався з лікарні:

- а) через тиждень;
- б) через місяць;^V
- в) через півроку;
- г) через рік.

9. Пожежна комісія опечатала «акваріум» через те, що:

- а) Андрій хотів помститися шефові за фізичні страждання, яких зазнав під час лікування;
- б) Андрій хотів зашкодити кар'єрі шефа, бо ревнував до нього Наталку;
- в) Андрій заздрив професіоналізмові й авторитетові шефа;
- г) зроблена не за ГОСТом підводка чи проводка загрожувала життю людей.^V

10. Фразеологізм *умивати руки* означає:

- а) дотримуватись гігієни;
- б) знімати з себе відповідальність;^V
- в) бути вільним від будь-яких забобонів;
- г) намагатися викликати співчуття.

11. Медсестра Наталка розчарувалася в Андрієві через те, що він:

- а) безініціативний і безхарактерний;
- б) занадто слухняний і покірливий;
- в) занадто обережний, не хоче або не вміє ризикувати;^V
- г) безапеляційний, не дослухається до думок опонентів.

12. Головна думка опрацьованого тексту така:

- а) ніхто не має права відмовляти людину від виконання нею службового обов'язку;
- б) ніхто ні за яких обставин не має права наражати на небезпеку людські життя;^V
- в) наука, як і мистецтво, потребує жертв;
- г) важлива риса чоловічого характеру – вміти ризикувати.

ПАМ'ЯТНИКИ КИЄВА

Пам'ять – надзвичайно важлива моральна категорія. Поважливе ставлення до пам'яті предків – це міст, прокладений від покоління до покоління. Пам'ять про життя й діяльність предків видатних кожен народ береже як найдорожчу святиню.

Найпершими пам'ятниками були народні історичні пісні та билини, де реальне перемежовувалося з фантастичним. Легенди про Кирила Кожум'яку

та Іллю Муромця дожили до наших днів і, зберігаючи пам'ять звитяжної України-Русі, увійшли до золотого фонду вітчизняної й світової культури.

Після утвердження на Русі християнства та виникнення слов'янської писемності з'являються вітчизняні апокрифи – розповіді про святих та праведників – стародавні писемні пам'ятки. Розвивається руський іконопис – і кожен іконний лик також є своєрідною пам'яткою певній особі чи події. Будівництво храмів у пам'ять про події та конкретних осіб – теж частина монументальної пам'яті людства.

XVIII століття принесло в наше життя європейські традиції. Обов'язковою умовою європеїзації міст стала наявність на їх вулицях, майданах та парках монументальних творів, у тому числі й пам'ятників, споруджених на честь важливих історичних подій та історичних осіб.

У Російській імперії перевагу віддавали пам'ятникам на честь царствених осіб і видатних військових та історичних діячів.

Найперший пам'ятник Києва – це колона, зведена над каплицею Хрещатицького струмка, «де благородного великого князі Володимира діти хрещені» (так сказано в «Географічному описі Києва» 1786 року). Джерело, у якому було охрещено дванадцять синів князя, було серед найперших святинь православної церкви. Саме тому над тонким струменем святої води було зведено дерев'яну капличку, від якої розпочинались урочисті хресні ходи у дні православних свят. Каплички, які, руйнуючись, змінювали одна одну, незмінно прикрашали ікони із зображенням святого Володимира та святої Ольги, а також перших руських мучеників Бориса та Гліба. 1802 - 1808 рр. було вибудовано кам'яну каплицю, увінчану вісімнадцятиметровою колоною з встановленим на капітелі хрестом на кулі. На підніжжі колони було викарбовано посвяти князеві Володимиру та цареві Олександрю I, за царювання якого було створено композицію. Зрозуміло, пам'ятник було освячено київським митрополитом. У народі колону прозвали нижнім пам'ятником князю Володимиру.

У роки радянської влади каплицю знищили, перетворивши на звичайнісіньку арку, джерело ув'язнили в колектор, хрест скинули, а сам пам'ятник перетворили на «Колону Магдебурзького права». Монумент було реставровано лише до 1000-ліття хрещення Русі.

1853 року святому рівноапостольному князеві Володимиру було відкрито ще один пам'ятник. Відлита в Петербурзі Петром Карловичем Клодтом фігура князя зайняла своє місце на високому постаменті роботи архітектора Костянтина Андрійовича Тона. Ще один відомий майстер – скульптор Володимир Іванович Демут-Малиновський - прикрасив п'єдестал барельєфом «Хрещення киян» та скульптурними елементами: гербом міста Києва та орденом святого Володимира. Десь на висоті 20 метрів тримає Володимир свій хрест. Князь зображений у ту мить, коли таїнство хрещення відбулося. Його погляд спрямовано на Схід. Накинута на кафтан чудова мантія, великокняжа шапка в руці засвідчують офіційність та державну значущість того, що сталося.

Тоді ж, у 50-х роках ХІХ століття, виникла ідея встановити пам'ятник Богдану Хмельницькому. Проте указ про створення монумента був виданий царем лише 1869 року.

З метою економії коштів, яких було небагато, авторів ескізних рисунків пам'ятника Михайла Йосиповичу Микешину довелося відмовитися від багатьох елементів задуманої багатофігурної композиції. Не вистачало грошей на виконання барельєфів «Битва під Збаражем» та «В'їзд Хмельницького до Києва», на скульптуру переможеного шляхтича... Не знайшлося місця кобзареві, в образі якого вгадувався Тарас Шевченко. З політичних мотивів цар «заборонив» коневі гетьмана топати польське знамено.

Коштів було так мало, що невідомо, коли змогли б приступити до виконання пам'ятника, якби морське відомство не передало для виготовлення статуї 1600 пудів корабельної міді.

Микешин не був скульптором – він був автором рисунків-проектів, талановитим та досвідченим рисувальником. Скульптор Пій Адамович Веліонський відлив у Петербурзі статую гетьмана, а Артемій Лаврентійович Обер створив фігуру коня. Привезена 1880 року до Києва композиція досить довго пролежала у дворі Старокиївської поліцейної дільниці. «Прийшов Богдан до Києва вдруге, ще й без паспорта, а його заарештували», - негайно відреагували на цей факт кияни.

Місто передало на спорудження пам'ятника гранітні брили, що лишилися від будівництва опор Ланцюгового моста. З них було виконано постамент. Місця передбачених первісним проектом барельєфів зайняли недвозначні написи: «Волим по Царя Восточного» та «Богдану Хмельницькому – Единая Неделимая Россия».

Цікаво, що вибір місця для встановлення монумента збурило громадську думку. Київське духовенство поскаржилося святійшому Синодові: «...місцем для встановлення пам'ятника було призначено Бессарабську площу, однак київська міська Дума постановила спорудити пам'ятник на Софійській площі... У визначеному місці... всякому, хто прямує до собору, буде видно не вівтарну стіну, а задню частину коня. Таким виглядом буде знічений кожен благочестивий християнин, що творить на собі хресне знамення...»

Пам'ятник установили, знайшовши компроміс. Скульптурну групу розвернули так, що гетьман був змушений вказувати булавою на Москву замість Польщі, якій, відповідно до задуму авторів, мав погрожувати.

Незважаючи на відхилення від задуму, пам'ятник Хмельницькому є видатним твором монументальної скульптури та яскравим символом Києва.

Узимку 1909 року група київських учених висловила за встановлення у місті між Софійським собором та Михайлівським монастирем «Історичного шляху» - алеї з двадцяти пам'ятників видатним діячам вітчизняної історії. Оскільки такий задум потребував серйозних витрат, врешті-решт вирішили обмежитися встановленням пам'ятників засновникам Києва, князеві Олегу, княгині Ользі, Святославу Ігоровичу та Ярославу Мудрому.

Суперечки щодо кандидатур для увіковічення тривали ще дуже довго. З-поміж задуманих пам'ятників відбувся єдиний - княгині Ользі.

Монумент було встановлено на Михайлівській площі (автори – Іван Кавалерідзе, Федір Балавенський, Павло Сніткін та Володимир Риков). На постаменті з рожевого граніту, у центрі, розмістили скульптурне зображення княгині; ліворуч, на підвищенні, стояв апостол Андрій Первозванний, праворуч всадили просвітителів слов'янського люду Кирила й Мефодія. Під статуєю княгині прочитувався напис: «Сия первая вниде в Царство Небесное от Руси, сию бо хвалят русские сынове яко начальницу», нижче було додано: «Дар Государя Императора городу Киеву. Лето от Р. Х. 1911.» Справді, частину грошей на пам'ятник пожертвував Микола Романов.

Доля монумента сумна: 1919 року статую Ольги було скинуто 1923 року познімали статуї апостола та просвітителів, 1926 – демонтували постамент і знищили затишний сквер, що був розташований поруч. Під клумбою ще десятки років була закопана розколота навпіл статуя княгині... Пам'ятник, що височіє на цьому місці нині, є відновленням давнього, зруйнованого.

Навесні 1936 року Всеукраїнська Академія наук постановила спорудити над могилою Михайла Грушевського на Байковому кладовищі величний пам'ятник. Проект надгробка виконав видатний український архітектор, професор Київського художнього інституту Василь Кричевський, причому зробив це безкоштовно. Проект передбачав створення гранітного обеліску з виконанням на ньому барельєфом ученого. Скульптор Іван Макогон блискуче втілював задум архітектора. До речі, надгробок на могилі М.Грушевського став першим у Києві пам'ятником, виконанням з «вічного матеріалу»- граніту.

Урочисте відкриття пам'ятника не відбулося, що цілком зрозуміло: наближався 1937 рік...

(920 слів)

(За О. Анісімовим)

◇ На кожне із питань вибрати правильну відповідь:

1. Найпершими пам'ятками історії та культури України-Русі вважаються:

- а) скіфські баби;
- б) знайдені при розкопках предмети побуту;
- в) руїни Десятинної церкви в Києві;
- г) народні історичні пісні та билини. V

2. Європейські традиції в життя українців принесло:

- а) XVI століття;
- б) XVII століття;
- в) XVIII століття; V

г) ХІХ століття.

3. Найперший пам'ятник Києва:

- а) пам'ятник Богдану Хмельницькому;
- б) пам'ятник князю Володимиру;
- в) колона, зведена над каплицею Хрещатицького струмка; V
- г) пам'ятник княгині Ользі.

4. За радянської влади нижній пам'ятник князю Володимиру перетворили:

- а) на «Колону Магдебурзького права»; V
- б) елемент огорожі парку;
- в) альтанку;
- г) склад.

5. Пам'ятник князеві Володимиру на схилах Дніпра було відкрито:

- а) 1753 року;
- б) 1823 року;
- в) 1853 року; V
- г) 1953 року.

6. Автором бронзової статуї князя є:

- а) Петро Карлович Клодт; V
- б) Костянтин Андрійович Тон;
- в) Володимир Іванович Демут-Малиновський;
- г) Михайло Йосипович Микешин.

7. Ідея встановити пам'ятник Богдану Хмельницькому виникла:

- а) у 50-х роках ХVІІІ століття;
- б) у 50-х роках ХІХ століття; V
- в) у 90-х роках ХІХ століття;
- г) у 50-х роках ХХ століття.

8. Проект пам'ятника передбачав закріплення на п'єдесталі барельєфа:

- а) «Битва під Жовтими Водами» та «В'їзд Хмельницького до Києва»;
- б) «Битва під Берестечком» та «В'їзд Хмельницького до Києва»;
- в) «Битва під Збаражем» та «В'їзд Хмельницького до Києва»; V
- г) «Битва під Полтавою» та «В'їзд Хмельницького до Києва»;

9. Бронзову статую гетьмана відлив:

- а) Артемій Лаврентійович Обер;
- б) Пій Адамович Веліонський; V
- в) Михайло Йосипович Микешин;

г) Василь Кричевський.

10. Слово *компроміс* має таке лексичне значення:

- а) згода, порозуміння, досягнуті шляхом взаємних поступок; V
- б) складова частина, елемент чогось;
- в) побудова твору мистецтва, зумовлена його змістом, характером і призначенням;
- г) пристрій, що діє автоматично за наперед складеною програмою.

11. Найперший у Києві пам'ятник із граніту – це:

- а) пам'ятник князю Володимирі;
- б) пам'ятник Тарасові Шевченку;
- в) пам'ятник Іванові Франку;
- г) нагробок Михайлу Грушевському. V

12. Поважливе ставлення до пам'яті предків - це:

- а) джерело інформації про минуле народу;
- б) скарбниця народної мудрості й моралі;
- в) запорука плекання національного характеру в молоді;
- г) міст, прокладений від покоління до покоління. V

IV. Підведення підсумків уроку.

V. Домашнє завдання.

Дібрати невеликий текст (обсяг – 8 -10 речень), самостійно скласти 4 -5 тестових запитань для аудіювання, визначивши 3-поміж них запитання для аудіювання глобального, детального і критичного.

УРОК № 6

ЗВ'ЯЗНЕ МОВЛЕННЯ

Тема. Види мовленнєвої діяльності (аудіювання, читання, говоріння, письмо). Види читання. Навчальне читання мовчки.

Мета: ознайомити учнів із різними видами читання; формувати відповідні комунікативно-мовленнєві уміння, повправляти в читанні мовчки.

Обладнання: тексти для читання мовчки.

ХІД УРОКУ

I. Перевірка домашнього завдання.

◇ *Бесіда.*

1) Як пов'язані мова та мовлення?

- 2) Які існують види мовленнєвої діяльності?
- 3) Які з них є продуктивними, які репродуктивними?
- 4) У чому полягає мета усного мовлення? Писемного?
- 5) Яким чином розподіляється час, що витрачається людиною на чотири види мовленнєвої діяльності?
- 6) Чому терміни «аудіювання» та «слухання» не є адекватними?
- 7) Які є види аудіювання?
- 8) Яка роль аудіювання у процесі спілкування?
- 9) Від чого залежить сприймання усного мовлення?
- 10) Якими вміннями необхідно оволодіти для такого сприймання?

II. Повідомлення теми та мети уроку.

III. Вивчення нового матеріалу.

◇ Пояснення вчителя.

Надзвичайно важливим є вміння читати. У процесі читання вирішуються різні комунікативні завдання. Перед тим, як розпочинати читання, слід вибрати певний режим відповідно до комунікативного завдання (мети), а також бюджету часу.

Зазвичай інформація опрацьовується такими основними видами читання: ознайомлювальне читання (*читання-перегляд*), вивчальне (*поглиблене, аналітичне, критичне, творче*), *вибіркове, читання-сканування*.

Ознайомлювальне читання застосовується для попереднього ознайомлення з книжкою (журналом, брошурою тощо). Переглянувши анотацію, передмову або зрозумівши зі змісту найбільш важливі положення видання, читач має отримати чітке уявлення про цінність та корисність книжки.

Для навчання найдоцільнішим вважається такий вид читання, як *поглиблене (вивчальне)*. У процесі такого читання учень не просто сприймає інформацію, він з'ясовує менш зрозумілі для нього фрагменти тексту, помічає сильні та слабкі місця в поясненнях, дає власне трактування поданим положенням та висновкам, ставлячись до прочитаного творчо й критично. Власне трактування, власний погляд на прочитане дають змогу краще запам'ятати сприйняте, підвищують рівень активності думки читача. До цього виду читання вдаються, опрацьовуючи принципово новий матеріал на незнайому або малознайому темі.

Вибіркове читання – швидке читання, у процесі якого читач ніби нічого не пропускає, проте фіксує увагу тільки на необхідних йому аспектах тексту. Такий вид читання здебільшого застосовують при повторному читанні книжки після попереднього її перегляду. Сторінки перегортають, доки не відшукають потрібне місце – його читають, застосовуючи інший вид читання – *вивчальне (поглиблене)*.

Останнім часом виділяють ще один вид читання – *сканування*. Сама назва пояснює характер такого читання: швидкий перегляд тексту з метою пошуку певного слова, прізвища, факту.

Читач має навчитися свідомо вибирати певний вид читання залежно від комунікативного завдання, яке перед ним стоїть. Це сприятиме розвиткові здатності працювати з книжкою (підручником, довідником, словником тощо) у різних життєвих ситуаціях.

IV. Виконання вправ закріплення вивченого.

◇ *Проведення читання мовчки.*

НАШОГО ЦВІТУ ПО ВСЬОМУ СВІТУ

Він походив зі старовинного харківського роду Мечникових і був у сім'ї найстарший. Мав трьох братів: Іллю, Миколу та Івана. Ілля – всесвітньо відомий учений-біолог, нобелівський лауреат. Микола та Іван – відомі юристи. Родина Мечникових мешкала в селі Панасівці (тепер Мечникове) на Харківщині, там і минуло дитинство чотирьох братів.

Залишивши рідну домівку, Лев Ілліч вступає на медичний факультет Харківського університету. Проте навчається там недовго – за участь у революційному студентському русі сімнадцятирічного юнака з університету виключають. Він вирушає в Петербург, де навчається і в університеті, а в Академії мистецтв та ще й самостійно вивчає іноземні мови. Проте з усіх навчальних закладів його й тут виключають – знову-таки за участь у студентських заворушеннях.

Мабуть, Левко справді був здібним лінгвістом., бо йому вдалося влаштуватися на посаду перекладача в дипломатичній місії Російської держави в Константинополі. На цій посаді юнак теж довго не затримався – його звільнили за «непослух начальству».

Вирішивши навчатися мистецтва, Левко вирушає до сонячної Італії. Заняття в майстерності художника переривають події на півдні країни – на Сицилії вибухає селянське повстання, і на допомогу прибуває «тисяча червоносорочечників» Гарібальді. Не вагаючись Левко Мечников вступає в полк волонтерів.

В одному з боїв двадцятидворічного юнака тяжко поранено. Щоденник, який вів Левко в ці буремні дні, - то не просто нотатки вражень молодого чоловіка, який уперше взяв участь у воєнних діях, не звичайний щоденник самовидця революційних подій. Це цілком досконалий літературний твір, кожний розділ якого є окремим оповіданням. У розділі «Гарібальдійці» молодий письменник тепло згадує своїх побратимів у боротьбі за незалежність Італії, людей різних національностей: негра-сержанта, угорських драгунів, французів-піхотинців та інших. Це були люди різного стану: аристократи із знаменитих родів воювали поряд із пастухами і

рибалками узбережних поселень. У партизанській війні, пише про них автор, «у вогонь ішов той, хто бажав, але котрі вже пішли, то стояли на смерть».

Під час подій, так яскраво описаних Левком Мечниковим, в Італії перебував ще один літератор, який, до речі, теж працював над книжкою про гарібальдійців. Це був Олександр Дюма-батько, який, офірувавши на визвольний рух Гарібальді п'ятдесят тисяч франків, віддав революціонерам для перевезення зброї та припасів свою улюблену яхту. На подяку за це після переможного вступу гарібальдійців у Неаполь письменник дістав почесний, хоч мало корисний під час воєнних дій пост директора музеїв та античних пам'яток.

Дізнавшись, що до Неаполя прибув поранений у битві молодий офіцер (цим офіцером був Левко Мечников), Дюма щодня посилав до нього слугу дізнатися про стан його здоров'я. Трохи одужавши, Лев Ілліч навідав Дюма. Оскільки французький письменник працював над оповіданням про гарібальдійців, цілком можливо, що сюжет твору був підказаний саме обставинами життя нашого земляка.

Через деякий час Левко Мечников переїхав до Швейцарії. Про повернення на батьківщину годі було мріяти: у царській Росії його революційна діяльність була добре відома. 1869 року Левко пише додому, на рідну Україну, матері: «Міркуйте самі: чи розумним було б з мого боку повернення, якого я бажаю так палко? Якби ж то я був упевнений, що мені загрожує не більш як ув'язнення в фортеці чи заслання...»

Під різноманітними псевдонімами Левко Мечников друкує в Росії статті та нариси на громадсько-політичні теми. Тим часом сучасники стверджували, що журналістська праця була для нього не більше як відпочинок від наукової роботи з географії, етнографії та історії культури. Справді, в науковому світі ім'я Левка Мечникова було добре відоме.

Як знавця японської мови уряд Японії запросив Мечникова викладати в організованій у місті Едо найпершій російській школі для японців. Згодом це місто було перейменоване на *Токіо*, що означає *східна столиця*, і в ньому було відкрито перший японський університет. Мечников доклав чимало зусиль до організації цього навчального закладу, потім читав в університеті лекції.

Повернувшись до Європи, Лев Мечников видає книжку про Японію, створює фундаментальну «Всесвітню географію», яка стає особливо популярною в європейських навчальних закладах. Серйозну наукову роботу професор Мечников проводить у Невшательській академії Швейцарії.

Помер Лев Ілліч далеко від рідної України, у Швейцарії, 1988 року. У некролозі було сказано: «Лев Ілліч був не лише вченим, він був борцем, який умів захищати свободу зі зброєю в руках. Зрозуміло, що за сучасних умов такій людині просто судилося померти вигнанцем».

(656 слів)

(За М. Савною)

◇ На кожне із питань вибрати правильну відповідь.

1. Старовинний рід Мечникових походив із:

- а) Київщини;
- б) Чернігівщини;
- в) Одещини;
- г) Харківщини. *V*

2. Всесвітньо відомим ученим-біологом, нобелівським лауреатом був брат Левка Мечникова:

- а) Ілля; *V*
- б) Іван;
- в) Микола;
- г) Михайло.

3. Із Харківського та Петербурзького університетів Левка Мечникова було виключено:

- а) за неуспішність;
- б) за непослух начальству;
- в) за участь у народницькій організації;
- г) за участь у студентських заворушеннях. *V*

4. До сонячної Італії Мечников вирушив, щоб:

- а) лікуватися;
- б) розважатися;
- в) навчатися мистецтва; *V*
- г) вивчати італійську мову.

5. Слово *волонтер* має таке лексичне значення:

- а) людина, яка багато років присвятила певній діяльності;
- б) особа, що добровільно вступила на військову службу; доброволець; *V*
- в) особа, яка, нехтуючи об'єктивними законами суспільного розвитку, керується власними бажаннями й довільними рішеннями;
- г) дворянський титул.

6. Тяжку рану в бою Левко Мечников дістав, маючи:

- а) 18 років;
- б) 20 років;
- в) 22 роки; *V*
- г) 25 років.

7. Одужавши після поранення, Левко Мечников познайомився з письменником:

- а) Олександром Герценом;
- б) Олександром Купріним;
- в) Олександром Дюма – батьком; *V*

г) Олександром Дюма – сином.

8. Наукова діяльність Левка Мечникова стосувалася:

- а) географії, біології, фізики, астрономії;
- б) географії, етнографії, історії культури, іноземних мов; V
- в) географії, фізики, хімії, іноземних мов;
- г) історії, географії, анатомії, медицини.

9. Назву *Tokio* в результаті перейменування одержало японське місто:

- а) Удо;
- б) Едо; V
- в) Кіото;
- г) Фукуокі.

10. Левко Мечников є автором фундаментальної праці:

- а) «Всесвітня історія»;
- б) «Всесвітня географія»; V
- в) «Світова література»
- г) «Мови народів світу».

11. Помер Левко Мечников:

- а) в Італії;
- б) в Японії;
- в) у Швейцарії; V
- г) в Україні.

12. Головна думка опрацьованого тексту така:

- а) через нестримність характеру деякі люди перетворюються на вічних блукальців;
- б) людина, що боролася за свободу й незалежність чужої вітчизни, перетворюється на людину без батьківщини;
- в) через політичні обставини багатьом талановитим українцям на батьківщині не було місця; V
- г) політична й суспільна діяльність не спроможна перешкодити реалізації таланту.

ЯК НАВЧИТИСЯ ЧИТАТИ ШВИДКО⁶

Дослідження вчених довели, що читання – це одночасний процес сприйняття та продукування мовлення. Це означає, що при читанні людина сприймає та опрацьовує текст (писемне мовлення). Завершивши читання, людина формує власне уявлення про прочитане, тобто продукує результат опрацювання тексту. Тут, у засвоєнні, обов'язково беруть участь мовленнєві

---

⁶ Текст підвищеного рівня складності.

процеси. Швидкість читання залежить від того, якою мірою ці мовленнєві процеси відпрацьовані.

Спостереження показали, що існують три основних способи читання. Перший спосіб – *артикуляція*, або *проговорювання вголос* (інколи пошепки) того, що читається. Швидкість такого читання зазвичай невисока. Другий спосіб – *читання мовчки*, у процесі якого мовленнєвий процес виявляється у формі *внутрішнього мовлення*, тобто відкритої артикуляції немає. Текст при цьому засвоюється значно ефективніше і, як правило, швидше. І нарешті, найбільш досконалий, третій спосіб читання – *теж мовчки*, але за умови *максимального стиснення внутрішнього мовлення* – у цьому випадку воно виявляється у вигляді ключових слів та смислових рядів, що адекватно відбивають зміст прочитаного тексту.

Таким чином, процес читання дорослої людини загальмовується артикуляцією, від якої необхідно позбавитися. Під артикуляцією мається на увазі беззвучне мовлення подумки – воно виникає тієї миті, коли людина зосереджено щось обмірковує, розв'язує певні завдання, мовчки читає чи пише. Внутрішнє мовлення є мовленнєвим процесом, проте, на відміну від зовнішнього мовлення, має згорнутий та беззвучний характер.

Оволодіння швидким темпом читання без зниження рівня сприйняття й осмислення одержаної інформації забезпечується в два етапи. Перший – необхідно скоротити артикуляцію, другий – засвоїти прийоми читання, коли подана в тексті інформація сприймається укрупненими інформативними блоками, які замінюються ключовими словами.

Розглянемо можливість реалізації першого етапу. Усі люди за типом сприйняття та опрацювання інформації поділяються на два типи: зоровий та слуховий.

Люди, що належить до зорового типу, у процесі читання використовують код наочних образів, тоді як люди слухового типу застосовують менш ефективний код мовленнєвих рухів (артикуляції).

Яскравим прикладом людини зорового типу є Альберт Ейнштейн. В одному з листів видатний фізик писав так: «Написання або вимова слів не відіграє в моєму механізмі мислення жодної ролі. Елементи мислення для мене – математичні знаки або більш чи менш яскраві образи, які можуть вільно відтворюватись і комбінуватись».

Наукові дослідження показали, що будь-яку людину можна з метою притлумлення артикуляції навчити в процесі читання використовувати код наочних зорових образів.

Так, ще в 1913 р. американський дослідник Пинтер вивчав ступінь можливого виключення артикуляційних рухів без порушення розуміння тексту та швидкості читання. Учасникам експерименту він пропонував вимовляти сполучення складів «ла-ла-ла» або рахувати вголос, одночасно читаючи мовчки прозові уривки. У результаті досліджень учений дійшов висновку, що читання без артикуляції цілком можливе.

Американський психолог Мейман довів, що в більшості людей читання є водночас внутрішнім слуханням та нечутним проговорюванням

сприйнятого; діти й дорослі з низьким рівнем освіти нерідко ворухать губами, таким чином приводячи в рух весь мовленнєвий апарат. Освічені дорослі дуже часто теж починають читати впівголоса, особливо, коли всупереч зовнішнім подразникам хочуть зосередитися або коли читають з великим зацікавленням. Вказуючи на це, Мейман підкреслював, що таке внутрішнє або зовнішнє промовляння в процесі читання зовсім не є необхідним.

Сильні імпульси до роботи мовленнєвого апарату спостерігаються при читанні текстів іноземною мовою людьми, що не є носіями цієї мови. Такі ж імпульси при читанні ускладнених фраз рідною мовою недосвідченими читачами. Це говорить про те, що зорові компоненти мовлення можуть бути домінуючими й стереотипними тільки за наявності встановлених у минулому досвіді міцних зв'язків між ними та зоровими подразниками.

А от у процесі списування фраз із книги мускульне напруження мовленнєвого апарату спостерігається дуже рідко. Тут переважає зоровий компонент, тоді як слуховий послаблюється, відходячи на другий план за рахунок зайнятості руки, що пише.

Дослідження російського вченого Соколова переконливо довели, що підвищення швидкості читання, яке досягається за рахунок притлумлення артикуляції, не тільки не знижує якості сприйняття інформації, але й сприяє кращому засвоєнню змісту завдяки переважанню наочно-образних уявлень.

Учені, що вивчали механізми мовлення, розробили різноманітні методи притлумлення артикуляції. Їх можна звести до трьох груп.

1. *Механічна, примусова затримка артикуляції.* Вона полягає в тому, що язик затискають між зубів або стискають зубами якийсь предмет, наприклад жувальну гумку. Недолік цього методу полягає в тому, що він дає змогу загальмовувати лише периферичну частину апарату мовлення, не впливаючи на центральну (мозкову) його частину.

2. *Метод перешкод, що полягає в примусовому промовлянні стороннього тексту вголос при одночасному читанні мовчки.* Дія таких перешкод поширюється не лише на периферичну, а й на мозкову частину мовленнєвого апарату. Проте в цьому випадку один вид артикуляції фактично замінюється на інший, і на це витрачається багато енергії, яка могла б сприяти підвищенню якості сприйняття інформації.

3. *Метод центральних мовленнєвих перешкод, або метод аритмічного постукування.* Читаючи мовчки, людина вистукує кистю руки ритм, що не відповідає звичайній ритміці мовлення. Скажімо, двотактне постукування з чотирма ударними елементами в першому такті і двома – у другому із значним посиленням удару на першому елементі кожного такту. Такий аритмічний рисунок акустичного впливу має перешкодити артикуляції – і внутрішній і зовнішній. Перешкода виникає в зв'язку з тим, що слова, які складають мовленнєвий потік, характеризуються вільним, різномісним

наголошенням. Тому аритмічне постукування унеможлиблює внутрішню артикуляцію. Глотка, язик, гортань, губи – увесь механізм мовлення лишається вільним, тоді як навколо відповідних пунктів мозкового збудження в корі головного мозку виникає зона гальмування, яка унеможлиблює вимовляння слів, що читаються, тобто периферична артикуляція притлумлюється з центру.

Як показує досвід, при наполегливому виконанні таких вправ потрібного результату досягають практично всі. Для успішного притлумлення артикуляції, як правило, досить читання з одночасним вистукуванням протягом 20 годин.

Однак у залежності від типу нервової системи та інших індивідуальних психо-фізіологічних особливостей засвоєння та виконання вправи у різних людей відбувається по-різному.

(870 слів)

(За О. Кузнєцовим, Л. Хромовим)

◇ На кожне із питань вибрати правильну відповідь⁷.

1. Існують три основних способи читання:

- а) артикуляція (проговорювання вголос); читання пошепки; читання мовчки;
- б) артикуляція; читання мовчки за участю внутрішнього мовлення; читання мовчки за умови максимального стиснення внутрішнього мовлення; V
- в) артикуляція; автоматичне читання мовчки без участі внутрішнього мовлення; читання мовчки за участю внутрішнього мовлення;
- г) читання мовчки з подальшим проговорюванням вголос; читання тільки мовчки; читання мовчки з подальшим письмом (складання плану або тез).

2. Процес читання мовчки дорослої людини загальмовується:

- а) низькою активністю процесу внутрішнього мовлення;
- б) нерегулярністю процесу внутрішнього мовлення;
- в) артикуляцією; V
- г) відтворенням і комбінуванням зорових образів.

3. Оволодіння швидким темпом читання мовчки забезпечується за рахунок:

- а) посилення артикуляції у процесі читання;
- б) удосконалення артикуляції у процесі читання;

---

⁷ З-поміж поданих запитань потрібно вибрати 12.

- в) скорочення артикуляції та засвоєння поданої в тексті інформації укрупненими інформативними блоками, які замінюються ключовими словами; V
- г) скорочення артикуляції у процесі читання з наступним проговорюванням засвоєного з тексту вголос.

4. Слово *адекватний* означає:

- а) відповідний, тотожний, рівний; V
- б) легкий, доступний, необтяжливий;
- в) захищений, убезпечений, гарантований;
- г) віддалений у часі, прогнозований.

5. Усі люди за типом сприйняття та опрацювання поданої у тексті інформації поділяються на два типи:

- а) теоретичний та практичний;
- б) інтелектуальний та чуттєвий;
- в) зоровий та слуховий; V
- г) прямий та опосередкований.

6. Під артикуляцією в процесі читання мовчки мається на увазі:

- а) вимова голосних звуків відповідно до правил орфографії;
- б) дотримання правил чергування голосних та приголосних;
- в) правильне наголошення слів;
- г) беззвучне мовлення подумки. V

7. Внутрішнє мовлення – це:

- а) навмисне, рефлексорне повторення вголос засвоєного з тексту після прочитання його мовчки;
- б) неусвідомлене повторення вголос засвоєного з тексту після прочитання його з метою запам'ятовування;
- в) мовленнєвий процес, який, на відміну від зовнішнього мовлення, має згорнутий та беззвучний характер; V
- г) беззвучний мовленнєвий процес, який має розгорнутий, ускладнений власними оцінками сприйнятого, характер.

8. Слово *стереотипний* означає:

- а) несподіваний, незвичний;
- б) часто повторюваний, звичний; V
- в) результативний, ефективний;
- г) мало досліджений, сумнівний.

9. У процесі списування з книги слуховий компонент послаблюється за рахунок:

- а) активізації зорового компонента;

- б) зайнятості руки, що пише;
- в) дефіциту часу;
- г) неможливості поєднання одночасної дії зору та слуху.

10. Слово *домінуючий* означає:

- а) такий, що викликає підвищення активності чогось;
- б) панівний, основний, головний; V
- в) такий, що об'єднує, консолідує;
- г) такий, що дублює, повторює чийсь дії або ознаки.

11. Механічна, примусова затримка артикуляції полягає в тому що:

- а) язик затискають між зубів або стискають зубами якийсь предмет, наприклад жувальну гумку; V
- б) читаючи мовчки, людина вистукує кистю руки ритм, що не відповідає звичайній ритміці мовлення;
- в) у примусовому промовлянні стороннього тексту вголос при одночасному читанні мовчки;
- г) у процесі одночасного з читанням списування фраз із метою м'язового напруження мовленнєвого апарату.

12. Слово *периферичний* має таке значення:

- а) зовнішній, не центральний; V
- б) такий, що міститься на окраїні, у провінції;
- в) такий, що з'являється або повторюється через певні проміжки часу;
- г) який належить до майбутнього, передбачає майбутній розвиток.

13. Для успішного притлумлення артикуляції як правило, досить:

- а) епізодичної механічної, примусової затримки артикуляції;
- б) регулярного примусового промовляння стороннього тексту вголос при одночасному читанні мовчки;
- в) читання з одночасним вистукуванням протягом 20 годин; V
- г) усвідомлення читачем шкідливості артикуляції.

14. Опрацьований текст має виразні ознаки:

- а) власне наукового підстилю наукового стилю;
- б) науково-популярного підстилю наукового стилю; V
- в) політико-агітаційного підстилю публіцистичного стилю;
- г) белетристичного підстилю художнього стилю.

ІКОНА⁸

---

⁸ Текст зниженого рівня складності.

Роман стрімко переступив поріг бабусиної кімнати. На підвіконні затишно буркотіло радіо. Бабусі й не видно було за ковдрами, подушками. Коли вона й не спить, однаково лежить із заплющеними очима, піднімається дуже рідко. Лице акуратне, дрібненьке, схоже на квіточку.

Роман підступив до столу з гарною, святково-легенькою скатеркою. На столі пишалась дешева, темно-синього скла ваза, лежав псалтир, якісь ліки. Стояла прикрита рушником ікона. Роман узяв її, задерев'яніло засунув за полу і, не глянувши на стару з її подушками, рвучко рушив геть.

Увечері Роман відніс ікону Павлуші Ханенку. Отому, що в Канаду до родичів виїхав, як тільки стало відомо, що вже можна і нічого за це не буде. А тепер от погостювати приїхав. Каже, що в тамтешніх українців така туга за батьківщиною, що мати якийсь сувенір з рідної України – їм за велике щастя. Хоч рушник вишиваний, хоч ікону. І гроші вони за це ладні заплатити...

Роздивившись принесену Романом ікону, «канадець» Ханенко поклав її на стіл.

- Чи ти мене хочеш одурити, чи хто тебе кинув? – верескнув він. – Дивись.

Ханенко поклав бабусину святиню на стіл, піддів ікону із зворотного боку ножичком, і на темному дереві забілів папірець із рівними рядками друкованих літер. «... під впливом інженери... згідно якими архітектурний стиль...»

- Хтось узяв рівненьку дощечку, - пояснював Ханенко, - наклеїв репродукцію з журналу, а потім лаком покрив. Вийшло непогано, - хмикнув, - але на продаж не йде. Тобто, - поправився, - на сувенір не згодиться.

Коли увечері повернувся брат Антон, Роман підійшов до нього:

- Ікону давно продав?

Антон вперся поглядом у темні очі Романа.

- Давно. З рік тому, у місті.

- Нікому не скажу. Половину грошей мені оддаси, - мовив похолоділим голосом Роман і пішов до хати.

- Розкажуй хоч всьому кутку, хоч на все село кричи, - насмішувато крикнув йому в спину Антон. – Грошей тих давно немає. Гроші ті на випускний вечір пішли.

Брати стали один проти одного напружені, як покручі. Якось дивно покликала до хати мати. Бабуся напівсиділа в ліжку. Крилом голубки виглядало з-під хустинки срібне пасмо. Поруч згорбився на стільці батько. Хлопці виструнчились, між ними стала смутна мати з вологим блиском в очах.

- Діти... мої... мабуть... до ранку не доживу... - з натугою вилітали з побілілих уст слова. – Довго я... ходила ... по цій землі... Живіть і ви... довго... Ікону бережіть... І вона... вас... оберігатиме...

(380 слів)

(За С. Соловйовим)

◇ *Вибрати на кожне із питань правильну відповідь:*

1. Увійшовши до бабусиної кімнати, Роман не побачив стареньку:

- а) за книжками та зошитами;
- б) за квітами;
- в) за ковдрами й подушками; V
- г) за меблями й килимами.

2. Зі стола Роман крадькома узяв:

- а) книжку;
- б) вазу;
- в) чашку;
- г) ікону. V

3. Він узяв цю річ, щоб:

- а) роздивитися;
- б) показати знайомим;
- в) показати мистецтвознавцям;
- г) продати. V

4. Романові здавалося, що взяти ікону – то:

- а) нормальна справа, бо вона належить усім;
- б) цілком правильно, бо після смерті бабусі вона стане його власністю;
- в) великий гріх, бо то бабусина святиня; V
- г) цілком безпечно, бо ніхто того не помітить.

5. Ікону Роман узяв, щоб:

- а) помолитися за бабусю;
- б) передати до храму або монастиря;
- в) продати колишньому односельцеві; V
- г) продати на базарі.

6. Ікона виявилася:

- а) вкритою лаком репродукцією з журналу; V
- б) виконаною художником майстерною підробкою;
- в) непридатною для продажу через свою ветхість;
- г) неперевершеним зразком давнього іконопису.

7. У крадіжці справжньої ікони Роман підозрював:

- а) брата; V
- б) батька;
- в) матір;
- г) сусідів.

8. Гроші, виручені за продаж вкраденої у бабусі ікони, онук витратив:

- а) на освіту;
- б) на квартиру;
- в) на одяг;
- г) на випускний вечір. V

9. Викритий у крадіжці ікони, Антон відчув:

- а) докори сумління;
- б) перевагу над братом; V
- в) сумніви щодо припустимості вчиненого;
- г) страх бути покараним.

10. Бабуся ставилася до ікони:

- а) як до цінної спадщини її батьків;
- б) як до пам'яті про власну молодість;
- в) як до родинного оберега; V
- г) як до цінного мистецького твору.

11. Через свою готовність продати родинну реліквію обоє братів виявили:

- а) сучасність поглядів, прогресивність, відсутність сентиментів;
- б) нерозуміння істинної цінності ікони, що була варта національного музею;
- в) бездуховність, черствість, меркантильність, моральну порожнечу; V
- г) нерозважливність, недалекоглядність, дурість.

12. Сучасне лексичне значення слова *духовність* таке:

- а) високий рівень моральності, відповідність загальнолюдським і моральним цінностям, відстороненість від усього дріб'язково-буденного, матеріального; V
- б) принципова відмова від усіх матеріальних вигод і цінностей;
- в) безкорисливість, жертівність;
- г) потяг до краси і досконалості.

V. Підведення підсумків уроку.

VI. Домашнє завдання.

Дібравши текст для читання мовчки (обсяг – 8- 10 речень), самостійно скласти до нього 3 - 4 тестових запитання.

УРОК № 7

ЗВ'ЯЗНЕ МОВЛЕННЯ

Усний переказ тексту публіцистичного стилю

із творчим завданням

Мета: удосконалювати вміння сприймати текст, відтворювати його зміст із дотриманням характерних особливостей заданого стилю та вжитих у вихідному тексті типів мовлення; удосконалювати текстотворчі вміння; розвивати мислення та усне мовлення, збагачувати та уточнювати словниковий запас, розвивати пам'ять, удосконалювати орфоепічні навички та інтонаційну вправність.

Обладнання: текст для переказу.

ХІД УРОКУ

I. Повідомлення мети і завдань уроку.

II. Підготовка до роботи над переказом.

- ◇ *Читання тексту вчителем або учнями.*
- ◇ *З'ясування лексичного значення вжитих у тексті переказу слів, які перебувають у пасивному словнику учнів.*
- ◇ *Визначення теми та головної думки тексту.*
- ◇ *Визначення стилю тексту. З'ясування покладеного в його основу типу мовлення та допоміжних типів мовлення.*
- ◇ *Самостійне складання плану тексту. Складання плану творчого завдання (2 – 3 пункти додається до плану переказу).*
- ◇ *Повторне читання вчителем тексту.*

III. Усний переказ тексту. Виконання творчого завдання.

IV. Підведення підсумків уроку.

V. Домашнє завдання.
Повторити § 12.

Тексти для переказу

«САДОК ВИШНЕВИЙ КОЛО ХАТИ...»

У цій поезії все ніби так просто: вечір пізнього травня, зорі, тиша, сім'я вечеряє, мати клопочеться, плугатарі повертаються з поля, дівчата співають

ідучи, щебече соловейко... Як же тепло, затишно, божественно в аурі цієї поезії!

Це восьмий вірш у Шевченковому циклі «У казематі», восьма дума у дев'ятому невольничому колі ув'язненого поета. Нібито все в цьому творі просто й ясно. Проте вгадується й щось причаєне, потаємне, нерозгадане...

У кожному слові трьох строф поезій розлите душевне батьківське тепло. На українську родину поет дивиться добротворними батьківськими очима. Він милується матір'ю, дочкою, яку ще треба «научати», дітьми, домашнього злагодою, таким простим і досконалим ладом родини, що вечеряє, справляючи найдавніший отой, милий людський обряд.

Кожне слово поезії просякнуте силою, що йде від розуміння Шевченком чоловічої відповідальності за сімейне гніздо рідного народу. Проте бачимо: зібралась, повечеряла бідна родина і спати лягла, проте чоловіка – батька й охоронця – у ній немає. Чи чумакує, чи вбитий десь на війні, чи поневіряється по заробітках, чи, може, помер? Плугатарі повертаються з поля до своїх сімей, а в цій родині свого плугатаря не ждуть...

Запеченими устами Шевченка говорить чоловік, мужчина, князь свого роду-племени. Головна чоловіча великодушна відповідальність – за малу, сімейну державу. І саме в родині – єдино надійна духовна опора чоловіка. Поезія «Садок вишневий коло хати...» - то стогін душі окраденого долею чоловіка-одинака, до того ще й закинутого далеко від рідної землі. Проте ця поезія, мабуть, як жодна інша, доводить абсолютну несхитність Шевченка, готовність його за своє, за рідне стояти до останнього подиху.

Бо то є його українська сутність. Сутність чоловіка-захисника, чоловіка-оборонця.

Який же різкий контраст справляє нинішній стан українського чоловіцтва! Нема ладу в державі – суцільні незгоди в сім'ї. Немає законів, які надійно ту сім'ю захищали б. Виховний простір – передовсім телебачення – віддано зайдам і пройдисвітам, а їм абсолютно байдужа українська сімейна традиція як основа державності. Чоловік-трудівник позбавлений матеріальної основи для плекання божественного саду власних дітей. Можливо, тому й шириться пошесть наркоманії, розбещеності, пиятики, побутової розпусти?

А сім'ї незрідка вкладаються не вечерявши, хіба що ситі «хрущами» нескінченних обіцянок. Кому тут кого «научати»?

А Шевченків вірш досі парує смаковитим запахом пшоняного кулешу, дихає ароматом вишневого цвіту. Вірш зачаровує ауру божественного затишку родинної злагоди...

(350 слів)

(За М. Костенком)

- ◇ Пояснити лексичне значення слів *аура* (випромінюване чимось особливе поле, світло; німб), *каземат* (приміщення в фортеці, де тримали ув'язнених), *традиція* (звичаї, ідеї, норми, що передаються з покоління в покоління), *контраст* (різко окреслена протилежність у

чомусь); *вказати походження й значення фразеологізмів дев'яте коло, божественний сад.*

- ◇ Дібрати синоніми до слів *зайда, пройдисвіт* і антонім до слова *злагода*.
- ◇ Скласти план тексту

О р і є н т о в н и й п л а н

I. Восьмий вірш Шевченкового циклу «У казематі».

1. Тепло, затишно й божественно в аурі поезії.
2. Вгадується щось причаєне й нерозгадане.

II. На українську родину поет дивиться добротворними батьківськими очима.

III. Розуміння Шевченком чоловічої відповідальності за сімейне гніздо народу.

IV. Головна чоловіча великодушна відповідальність – за малу, сімейну державу.

V. Готовність Шевченка за рідне стояти до останнього подиху.

VI. Нинішній стан української родини.

1. Законів, які надійно захищали б сім'ю, немає.
2. Кому віддано виховний простір?
3. Чоловік-трудівник позбавлений матеріальної основи для плекання сім'ї.

VII. Аура божественного затишку родинної злагоди в Шевченковій поезії.

- ◇ Вказати наявні в тексті ознаки публіцистичного стилю.
- ◇ Зробити докладний переказ (усно), завершивши його роздумами про стан сучасної української сім'ї, роль чоловіка-батька в житті української родини та про необхідність дотримуватися національних сімейних традицій.

МИ Є НАРОД

Ми, українці, були народом, коли, об'єднавшись, відбивали чужинецькі навали, коли ставали під козацькі прапори Богдана Хмельницького і освячували гайдамацькі ножі в Холодному Яру. Ми підносилися до рівня великого європейського народу у філософії Григорія Сковороди і геніальній поезії Тараса Шевченка, Івана Франка, Лесі Українки, у музиці Миколи Лисенка та творчості театру корифеїв. Ми демонстрували світові могутній

інтелект народу у відкриттях наших учених: Володимира Вернадського, Миколи Кибальчича, Віктора Глушкова.

І ми, українці, переставали бути народом, догідливо сплачуючи данину ординським ханам та всіляким іншим завойовникам, терплячи наругу й знущання над собою, своєю вірою, культурою, дозволяючи принижувати власну людську й національну гідність різним зайдам. Ми втрачали високе звання народу, коли приречено схиляли голови перед тиранами, оспівуючи чужих вождів і власних манкуртів.

Усе, усе фіксується на скрижалях історії. Усвідомлення себе як народу завжди надавало нам сили і здобувало нам перемоги. Коли ж ми переймалися рабською психологією, підставляючи зігнуті спини під канчуки, ми неминуче зазнавали поразки. Покірливо дозволяючи вигрібати останні зернинки з убогих хатніх закутків, прирікаючи своїх дітей і себе на голодну смерть, ми ставали безликою сірою масою. Такою ж невиразною, за сучасною термінологією, зомбованою масою виглядали й учасники мітингів, які вимагали страти «ворогам народу». Але ж у тих списках значилися й наші улюблені письменники, композитори, артисти, вчені з європейською славою! Свідомо перетворюючи свій народ на агресивний натовп, влада з його ж таки благословення знищувала тих, наймудріших, найталановитіших, найсміливіших, яких вона найбільше боялася.

То була не тільки наша трагедія, а й наша ганьба. Зазнаючи поразок, ми втрачали все: гідність і державу з Богом даною назвою Україна. Ми ставали в кращому разі Малоросією, а то й Хохляндією, більшість якої вражена вірусом меншовартості.

Уроки історії необхідно пам'ятати й роботи висновки. Від летаргічного сну ми пробудилися, здобувши незалежність, випроставшись нарешті на повний зріст і на весь світ заявивши, що такі є народом!

Ми в центрі Європи, і нас п'ятдесят мільйонів. На кожного жителя ми вже вирощували по тонні зерна, і тепер воно має бути нашим. Так само, як цукор. Так само, як чавун, сталь, вугілля і кораблі, побудовані на наших заводах. Усі ми, такі різні, стали єдиними в прагненні реалізувати мрії багатьох попередніх поколінь наших співвітчизників.

Романтично настроєні, щиро переконані в справедливості власних намірів, ми спершу й не помітили, що плодами нашої незалежності насамперед спритно скористалися ті, про яких геніальний Франко писав: «Ти, брате, любиш Русь, як хліб і кусень сала».

Кожному з нас хочеться, аби якнайшвидше ми подолали соціальні негаразди і вийшли нарешті на стовпову дорогу розвитку. Ми є великий народ і маємо пам'ятати це. У наших руках доля вітчизни, її теперішнє й майбутнє.

Ми маємо головне історичне завоювання – незалежність.

(430 слів)

(За О. Глушком)

- Пояснити лексичне значення слів *інтелект* (здатність до мислення, особливо до його вищих теоретичних рівнів), *манкурт* (людина, позбавлена пам'яті про свій рід, народ; перен. відступник, зрадник), *зомбований* (такий, що беззастережно й сліпо підкоряється волі людей, що чинять на нього вплив) та виразів *ставати під прапори*; *вийти на стовпову дорогу*; *фіксувати на скрижалях історії*; *випростатися на повний зріст*; *вірус меншовартості*.
- Дібрати синоніми до слів *тиран*, *наруга*, *реалізувати*, *демонструвати*.
- Скласти план тексту.

Орієнтовний план

I. Коли ми були народом.

1. Ставали під козацькі прапори.
2. Підносилися до рівня європейського народу в філософії Г.Сковороди й поезії Т.Шевченка, Франка, Лисенка.
3. Демонстрували інтелект у відкриттях учених.

II. Коли ми не були народом.

1. Сплачували завойовникам данину.
2. Терпіли наругу над вірою й культурою.
3. Оспівували чужих вождів і власних манкуртів.

III. На скрижалях історії фіксується все.

1. Усвідомлюючи себе народом, ми здобували перемоги.
2. Прирікаючи себе на голодну смерть, ставали сірою масою.
3. Найкращих знищували з благословення натовпу.

IV. Ми ставали Хохляндією.

V. Ми здобули незалежність.

VI. Доля Вітчизни в наших руках.

Записати на дошці: *підносилися до рівня великого європейського народу*; *наші вчені: Володимир Вернадський, Микола Кибальчич, Віктор Глушков*.

Зробити докладний переказ (усно), завершивши його роздумами про те, яким чином Українська Незалежність впливає на долю молоді.

УРОКИ № 8, 9

ЗВ'ЯЗНЕ МОВЛЕННЯ

Усний твір на морально-етичну тему

Мета: удосконалювати текстотворчі вміння та навички, розвивати мислення, усне мовлення, збагачувати й уточнювати словниковий запас, формувати моральні переконання, українську ментальність.

Обладнання: підручник.

ХІД УРОКУ

I. Повідомлення мети і завдань уроку.

II. Підготовка до роботи над переказом.

*Робота з підручником.

Виконання вправи 339 (усно). Відповісти на запитання: чи можна прочитаний текст уважати текстом на морально-етичну тему? Чому? Витлумачити лексичне значення слів *мораль* та *етика*.

С л о в н и к.

Мораль - система поглядів і уявлень, норм і оцінок, що регулюють поведінку людей. Найважливіша функція моралі – узгодження вчинків окремих людей з інтересами інших людей та суспільства загалом. Характерною особливістю моралі є те, що вона ґрунтується не на примусі, а на силі переконання, громадської думки, виховання, традицій, морального авторитету окремих осіб, організацій, установ. Велику роль у моралі відіграє свідомість, як суспільна, так і індивідуальна.

Етика - філософська наука, об'єктом вивчення якої є мораль. Досліджує, як має поводитися людина (нормативна етика) та теоретичні питання про походження й суть моралі. Формулює ідеали, моральні принципи та норми людської поведінки.

• *Пояснення вчителя.*

Розв'язання моральних проблем та з'ясування етичних питань, осмислення мотивів і наслідків людських вчинків завжди привертала увагу людей. Дослідженням рівня моральності як окремої особистості, так і суспільства загалом займаються різні галузі суспільних наук. У художній формі питання моралі та етики досліджує мистецтво.

З'ясування питань моралі та етики може бути метою учнівських творів на морально-етичні або суспільні теми.

Роботу над твором слід розпочинати з осмислення запропонованої вчителем (або обраної учнями) теми, а також меж цієї теми. Потрібно визначити, про що слід сказати або написати, щоб цю тему розкрити, що для розкриття теми є найголовнішим, що менш істотним, проте потрібним, від чого слід відмовитися через несуттєвість або неактуальність.

Після цього необхідно обміркувати головну думку майбутнього твору: який висновок мають зробити слухачі або читачі зі створеного учнями тексту, до чого твір має їх спонукати, закликати, від чого застерегти.

Наступний етап роботи над твором – добір фактичного матеріалу. Школярі мають дібрати факти, спираючись на які, вони розкриватимуть тему. Це можуть бути розповіді про реальні людські долі, випадки з життя, факти, пам'ять про які зберігають фольклорні твори або увиразнюють твори мистецтва.

Джерела добору фактичного матеріалу до твору такі: власний життєвий досвід автора, спостереження, інформація з довідкової літератури, періодичної преси, свідчення учасників або свідків подій, факти, осмислені в творах мистецтва (художньої літератури, кіномистецтва і под.)

Дібравши фактичний матеріал, його необхідно систематизувати. Потрібно відокремити головне від другорядного та обміркувати послідовність викладу думок. Для цього треба скласти план твору. У плані (складному) слід завбачити такі структурні елементи майбутнього твору, як *вступ* (підведення до теми), *головну частину*, у якій, власне, буде розкрито тему, та *кінцівку*, яка у творі-роздумі набуває форми *висновку*.

Склавши план твору, можна переходити до наступного етапу роботи – створення тексту.

* Колективне складання плану, обговорення фактичного матеріалу до твору на одну з поданих нижче тем.

- *Що є для мене батьківщина? (Варіанти заголовків: Що стоїть для батька і для сина за красивим словом «батьківщина»? Мала батьківщино, ти в кожного є)*
- *Чи зміг би я розлучитися з батьківщиною? (Варіанти заголовків: Захлинаюць від жалю й любові від всього, що на землі оцій. Краще пити свою воду, ніж подарований мед. Ніколи нас з отчого дому не виманить срібна узда).*
- *Які істини я вважаю несхитними (Варіанти заголовків: Наша спадковість – совість. Не дай нікому слово «хліб» кришити. Ми, українці всі, одна сім'я: єднає нас Шевченкове ім.»я. Мати тримає на собі хату, батько тримає на собі світ).*

III. Колективне складання усного твору.

IV. Підведення підсумків уроку.

УРОК № 10

Тема. Види простих речень.

Мета: повторити та узагальнити вивчене про види речень за будовою, наявністю головних членів, наявністю другорядних членів, а також про речення, ускладнені звертаннями, вставними словами, словами-реченнями та

вигуками, однорідними та відокремленими членами речення; удосконалювати правописні навички, розвивати увагу, логічне мислення, писемне мовлення.

Обладнання: підручник.

ХІД УРОКУ

I. Повідомлення мети і завдань уроку.

II. Аналіз матеріалу з метою узагальнення вивченого.

- *Робота з підручником.*

Опрацювання теоретичного матеріалу (с.107).

III. Виконання вправ на застосування узагальнюючих правил.

- *Попереджувальний диктант.*

Визначити вид кожного з речень за метою висловлювання та інтонацією.

Прочитати речення, правильно їх інтонуючи. Вказати складні речення.

Вказати речення, ускладнені звертаннями, пояснити розділові знаки в них.

Гримотять литаври. Стяги пламеніють. Ген високе сонце осяває путь. А похід горою ярмом-долиною козаченьки славні у похід ідуть. Слава їх чекає, смерть на них чигає – все те буде потім, в клетоті боїв. Нумо, браття, пісню! Гей, кобзарю, де ти? Вшкваримо, щоб гук наш до небес злетів! (М.Олійник.)

Осінь записалась в рекетири... Лиш червінним золотом бере. Що їй ваші офіси й квартири? Осінь трусить гаманці дерев! А колись схилялась над мольбертом, акварель розводила дощем. Осінь мила, ти ж була поетом! Пригадаю, а на серці щем... Стільки скарбів роздала без смутку, хоч сама ходила босоніж! О моя запроданко, рекрутко, рекетирко, ти мені облиш! (Г.Хмільовська).

- *Робота з підручником.*

Опрацювання теоретичного матеріалу (с. 108, інтонування різних за метою висловлювання речень).

Усне виконання вправи 230.

- *Пояснювальний диктант.*

Вказати речення прості та складні, серед простих двоскладні та односкладні, поширені й непоширені, повні та неповні.

У дитинстві – білий сніг. У юнацтві – чистий сміх. У дитинстві – неділя. У юнацтві – надія (О.Письменков.) Життя прекрасне і тоді, як ти по горло в крижаній воді (П.Біба.) З усіх доріг – мені горить одна. З усіх пісень – в мені

живе єдина. Єдина соломинка рятівна – довіку корінь батьківський, людино (А.Шевченко.) Вічно буде історія вчити, що дорога до правди – крута. В перемоги батьків – не злічити. А поразка – завжди сирота (П.Сиченко.) ... Приходив князь, хотів киян хрестити, але була вже мертвою вода (О.Пахльовська.)

- *Робота з підручником.*

Опрацювання теоретичного матеріалу (с. 111, інтонування речень, ускладнених звертаннями та вставними словами).

- *Диктант із коментуванням.*

Визначити речення, ускладнені звертаннями, вставними словами, словами-реченнями та вигуками. Прочитати речення, правильно їх інтонуючи. Підкреслити в кожному з речень граматичну основу, вказати речення прості та складні. Які з речень двоскладні, які – односкладні?

Від нас так багато залежить, мій брате. Ми обрали свій шлях. Тільки час і Вітчизну не владні обрати (С.Борщевський.) О, як то тяжко тим шляхом ходити, де люди всі отарою здаються... (Леся Українка.) Певно, колючою буде дорога. А пригорнутись немає до чого. Душу на скніння не поневолюй! На Україну! Додому, додому! (М.Самійленко.) Не така, на жаль, дорога випала (В.Забаштанський.) Так, я буду крізь сльози сміятись! (Леся Українка.) Ні, ні! Не стишу рвійних кроків і не заллюсь сльозами я! (П.Василенко.) Так, найстрашніші на світі із втрат – втрата Любові і втрата Надії (В.Вітг.)

- *Робота біля дошки.*

Записати речення, підкреслити в них члени речення. Зробити повний синтаксичний розбір одного з речень (усно).

І неповторність кожної хвилини шукає шлях від болю до перлини (Л.Костенко.) Слова прощального привіту вже осінь пише на листках, прив'ялу квітку, ще не вкриту, вкриває золотом в кущах (О.Журлива.) Тобі, народне слово, в славі й цвіті сам Бог велів перемагати й жити! (В.Соколов.)

- **Робота з підручником.*

Опрацювання теоретичного матеріалу (с.111, інтонування речень з однорідними членами).

- *Навчальний диктант.*

Визначити речення, ускладнені однорідними та відокремленими членами речення. Прочитати речення, правильно їх інтонуючи.

Нероздільні людська родина, наша пам'ять і наша кров. І єдиній моїй Україні – нероздільна моя любов (Л.Полтава.) Блажен, хто сіє у народу зерно, найкраще на землі, зерно любові, братства, згоди в громаді, хаті і сім'ї (О.Кониський.) Перше слово – мати, друге – Україна. Так учився розмовляти я, мала дитина. Кожне слово пахне, мов листочок м'яти, та, мов квітка з короваю, пахне слово Мати (Д.Павличко.) На соняху – аж поруділі – джмелі під вечір теж примовкли, однак лишаючись при ділі... (М.Самійленко.)

- *Робота з підручником.*
Виконання вправи 241 (усно).

- *Навчальний диктант.*

Розповісти про види речень за метою висловлювання та інтонацією, ілюструючи свою розповідь прикладами з тексту. Визначити стиль тексту, свою думку обґрунтувати. Чи трапляються окличні речення в текстах наукового та ділового стилів? Наскільки поширені вони в текстах художнього та публіцистичного стилів? Чим це пояснити?

Убиймо в собі малість! Щодня, щохвилини, втовкмачуймо у свою свідомість ідею першості людської свободи! Без визнання особистої незалежності гине нація. Чи ж то наша вина, що в сиву давнину відмовилися предки наші від корони, визнавши зверхність візантійського патріарха? Чи ж винні ми, що, втративши княжу владу, предки наші не зуміли витворити собі поняття держави? Ще витворилося в нас рабське прагнення чужої коронованої влади...

Подай же нам, Господи, силу відстояти висоту нашого духа! Не дай злінитися і в лінивстві змаліти, висуши уста наші спрагою свободи, відбери в нас рабську готовність вибирати між волею і неволею! Уміцни нас, Всевишній, державністю розуму! (За Р.Іваничуком.)

I.V. Підведення підсумків уроку.

V. Домашнє завдання. П. 12, вправа 242.

УРОК № 11

Тема. Види простих речень. Тематичне тестування.

Мета: закріпити знання про види простих речень: з'ясувати рівень засвоєння теми «Види простих речень», розвивати логічне мислення, пам'ять, навички самостійної роботи.

Тип уроку: комбінований урок (закріплення вивченого, перевірка та облік здобутих знань, умінь і навичок).

Обладнання: підручник, тестові завдання.

ХІД УРОКУ

I. Повідомлення мети і завдань уроку.

II. Відтворення теоретичних відомостей.

*Бесіда.

1. У чому полягає різниця між реченням і словосполученням?
2. Що називається реченням?
3. Які основні ознаки речення?
4. Які бувають речення за метою висловлювання? Навести приклади.
5. Які є речення за емоційним забарвленням? Навести приклади.
6. Які речення називають простими? Навести приклади.
7. Що становить граматичну основу речення?
8. Які речення називають двоскладними? Односкладними? Навести приклади.
9. Навести приклади означено-особового, неозначено-особового, узагальнено-особового та безособового речень; приклад називного речення.
10. Які речення називають непоширеними? Навести приклади
11. Які речення називають неповними? Навести приклади непоширеного та неповного речень.

III. Виконання вправ на закріплення вивченого.

- *Попереджувальний диктант.*

У кожному з речень підкреслити граматичну основу. Зробити повний синтаксичний розбір одного з речень (усно).

Вітер. Сонце. Безмежність. «Кобзар» на столі. (Р.Лубківський.) З народом загравать не треба. (Б.Олійник.) Йдеш так до правди, до суті життя, обплетений кілометрами філософій. (І.Драч.) У моєму серці – схрещення доріг ненависті й любові. (Д.Павличко.) Озеро. Літепло. Біла осмуга лілей. (І.Лобовик.)

- *Самостійна робота.*

Зробити синтаксичний розбір указаних учителем речень (письмово).

Вечір. Святошино. Вхід у метро. Вигрітий парапет. (М.Самійленко.) І знову мчиш, як метеор, ти. І знову світяться в душі оті розкішні натюрморти уздовж доріг на спориші. (Л.Костенко.) Циклону вже нема над морем. Повсюди сонце, спокій, благодать. (І.Драч.)

IV. Перевірка самостійної роботи учнів.

V. Повідомлення способів перевірки здобутих знань та сформованих умінь і навичок (інструктаж до тестування).

VI. Проведення тестування.

Тестові завдання (зразки)

1. За метою висловлювання речення поділяють на:

- А розповідні, питальні, окличні;
- Б розповідні, окличні, спонукальні;
- ✓ В розповідні, питальні, спонукальні;
- Г питальні, спонукальні, окличні.

Скласти й записати питальне речення (напр.: *Що нам тут нашепочуть явір і ліщина, луг і тиха річка, лісова стежина?* (Г.Донець.) *Яка орда нам гідність притоптала?* (Л.Костенко.)

2. За емоційним забарвленням речення поділяють на:

- ✓ А окличні й неокличні;
- Б розповідні та окличні;
- В окличні та питальні;
- Г розповідні та питальні.

Скласти й записати спонукальне окличне речення (напр.: *Правді в очі дивіться прямо, не одводьте погляду вниз!* (В.Симоненко.) *Обов'язково, друже мій, вклади словник Грінченка!* (О.Ющенко.) *Ох, не повчайте молодих!* (Л.Костенко.) або розповідне окличне речення (напр.: *Ми прокинулись! Ми не вірим, що були ми як царство сонне!* (С.Пушик.) *Жити часом трудно, але як же добре!* (І.Світличний.) *Які незатишні й печальні усі квартири комунальні!* (Л.Талалай.)

3. За складом граматичної основи речення поділяють на:

- А повні й неповні;
- Б прості та складні;
- ✓ В двоскладні та односкладні;
- Г поширені та непоширені.

Скласти й записати означено-особове речення, підкреслити в ньому граматичну основу (напр.: *Лечу, неначе та лелека, дивлюся радісно кругом...* (В.Сосюра.) *У снах літаємо і молодіємо.* (М.Самійленко.) *Виглядаю, сподіваюсь, кличу, сліпо вірю в чудо із чудес...* (Є.Гуцало) або неозначено-особове речення (напр.: *За воду не дякують і грошей не платять* (Нар.творч.) *Поем не вилежують у піжамних лежаннях.* (М.Самійленко.)

4. Непоширене речення – це речення,

- А граматична основа якого складається з одного головного члена речення (підмета або присудка);
- ✓ Б яке складається тільки з головних членів речення;
- В у якому наявна лише одна граматична основа;

Г у якому опущено один або кілька членів речення, які легко встановити з попереднього речення або із ситуації мовлення.

Скласти й записати спонукальне окличне непоширене речення (напр.: *Ти вслухайся!*) Записати це ж речення, поширивши його (напр.: *Ти пильно вслухайся в осінній шепіт гаю!*) В обох реченнях підкреслити всі члени речення.

5. Односкладним безособовим реченням є таке:

А Не надійся, Грицю, на дурницю! (Нар.творч.);

Б «Не хочу» і «не можу» - то рідні брати. (Нар.творч.);

В Брехати – не ціпом махати. (Нар.творч.);

✓ Г Немає лісу без калини, а села без болота. (Нар.творч.).

Скласти безособове речення. Записати його, підкреслити граматичну основу (напр.: *Провістило журавлиний перелет. Розтулило спрагли дзьобики бруньок...* (Б.Олійник.) *Цвіло. Родило нам і для пташок. І мрілось, і гадалось молодечо.* (М.Самійленко.) *Мелодію розлило серед хлібів.* (Л.Тендюк.) *Можна жить, а можна існувати...* (В.Симоненко.)

6.Неповним реченням є таке:

А Ми хоч бідні, але гідні. (Нар.творч.);

✓ Б Бідному завжди вітер в очі. (Нар.творч.);

В Бідність – не гріх. (Нар.творч.);

Г Бідняцька цнота краща від панського злота. (Нар.творч.).

Скласти й записати неповне речення, підкреслити в ньому всі члени речення (напр.: *Десь над Феодосією – сонце. Над Ірпінню – хмара грозова.* (Г.Донець.) *Трісками синіх блискавиць – петрів батіг поміж кущами.* (М.Самійленко.) *Терпінню – край!* (М.Самійленко.)

VII. Відповіді вчителя на запитання учнів (після того, як тестові завдання виконано).

VII. Підведення підсумків уроку.

IX. Домашнє завдання. Вправа 236.

УРОКИ № 12, 13

ЗВ'ЯЗНЕ МОВЛЕННЯ

Складання діалогів. Контрольне читання мовчки

Мета: систематизувати та узагальнити знання про види мовленнєвої діяльності, пояснити особливості діалогічного мовлення, формувати вміння діалогічного мовлення з урахуванням мети спілкування та ситуації спілкування; розвивати мислення, мовлення, пам'ять, удосконалювати дикцію, збагачувати й уточнювати словниковий запас учнів; з'ясувати рівень оволодіння учнями вмінням читання мовчки.

Обладнання: підручник, таблиці, тексти для читання мовчки.

ХІД УРОКУ

I. Повідомлення мети і завдань уроку.

II. Аналіз матеріалу з метою узагальнення вивченого.

◇ *Робота з підручником.*

- 1) Самостійне опрацювання таблиці «Загальні відомості про мовлення» (с. 177).
- 2) Виконання вправи 158 (відповіді на запитання) та 159.

III. Виконання вправ на застосування узагальнюючих правил.

◇ *Вільний диктант.*

Назвати види мовленнєвої діяльності, до яких ви вдалися у процесі роботи над вільним диктантом.

У спілкуванні з людьми важливе значення має вміння поставити себе на місце іншого. Якщо ви вмієте це робити, вам не важко буде подивитися на речі очима свого співрозмовника. Існує думка, що саме в такому вмінні полягає таємниця успіху спілкування з людьми.

Правду кажучи, більшість людей ніколи не намагається подивитися на ситуацію й предмет обговорення з іншої точки зору, крім власної. Це відчувається передовсім під час суперечок, коли можна почути таке: «Ось я йому покажу!» або «Я його примушу зі мною погодитись!».

У кожній суперечці зустрічаються два погляди, дві вимоги, дві претензії. Розв'язати суперечку означає якнайшвидше знайти компроміс між цими поглядами або вимогами. Адже кожна зі сторін по-своєму має рацію, незважаючи на те, про яку суперечку йдеться – побутову, виробничу чи суспільну.

(За І. Томаном)

С л о в н и к

Компроміс – згода, порозуміння, досягнуті шляхом взаємних поступок.

IV. Вивчення нового матеріалу.

◇ *Пояснення вчителя.*

Усне мовлення (говоріння) – ситуативно вмотивований і ситуативно зумовлений процес. Ситуація спричиняє мотив (мету) спілкування: у мовця виникає потреба щось з'ясувати, необхідність щось повідомити, до чогось спонукати. Мотив спричиняє найрізноманітніші вияви спілкування:

запитання – відповідь; прохання – згода (відмова), пропозиція і згода (незгода), нерозуміння і пояснення тощо.

Ситуацію спілкування можна показати у вигляді таблиці:

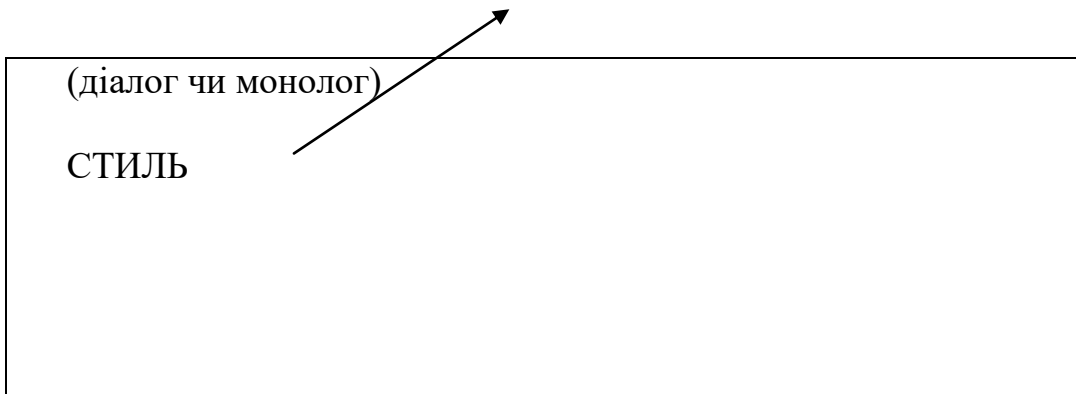

При говорінні здійснюється перехід від внутрішнього мовлення (мовлення подумки, у максимально згорнутій формі, у якому реальне фізичне звучання замінюється його відображення у свідомості мовця) до мовлення *зовнішнього* (мовлення для співрозмовників). У процесі аудіювання (слухання-розуміння) здійснюється перехід від зовнішнього мовлення до *внутрішнього*.

Діалогічне усне мовлення передбачає розуміння співрозмовниками реальної ситуації спілкування, зорове сприйняття співрозмовниками одне одного (міміки, жестів), сприйняття інтонаційного оформлення мовлення.

Зорієнтувавшись у ситуації спілкування, кожен зі співрозмовників планує своє висловлювання (планування відбувається у внутрішньому мовленні). Цю частину підготовки до спілкування можна показати за допомогою таблиці:

Усне діалогічне мовлення здійснюється за умови безпосереднього контакту співрозмовників, кожен з яких по чергово то слухає-сприймає, то говорить. Тому, щоб навчатися діалогу, необхідно досконально оволодіти такими видами мовленнєвої діяльності, як аудіювання та говоріння.

Діалогічне мовлення є ланцюгом реплік, які породжуються в процесі спілкування двох або декількох осіб. Розрізняють репліку-стимул, яка спонукає співрозмовника до відповіді або дії, та репліку-реакцію, що звучить у відповідь.

Зберігаючи у внутрішньому мовленні початок розмови (зміст попередніх реплік) кожен зі співрозмовників знову-таки у внутрішньому мовленні планує «сміслові згустки» наступної репліки. Плануючи репліки, слід передовсім намітити основну тезу спілкування і логічно просуватися до бажаної кінцівки.

Діалогу властиві такі ознаки: граматична неповнота речень, використання простих синтаксичних конструкцій, різних речень за метою висловлювання тощо.

V. Виконання вправ на закріплення вивченого.

- ◇ *Розказати, що потрібно взяти до уваги, щоб зорієнтуватися в ситуації спілкування, і що визначити перед тим, як вступити в спілкування, якщо:*
  - ви маєте намір звернутися до вчителя мови (історії, математики) з проханням поради підручники та довідкову літературу, якими варто скористатись у процесі самостійної підготовки до вступу ВНЗ;
  - ви хочете попросити вчителя літератури або керівника шкільного драмгуртка допомогти вашим однокласникам у роботі над сценарієм випускного вечора;
  - ви хочете звернутися до голови батьківського комітету класу з проханням допомогти в організації випускного вечора;

- ви хочете звернутися до класного керівника із пропозицією допомогти в технічному забезпеченні проведення випускного вечора (устаткуванням для дискотеки, святкового освітлення залу тощо).
- ◇ *Скласти та попарно розіграти за особами діалог, можливий у кожній із вказаних ситуацій.*

VI. Проведення контрольного читання мовчки.

МАТКА

Ця дивовижна історія сталася в жовтні сорок третього року в глухому селі, яке навіть німецькі війська під час наступу обминули: боялися потопити свою техніку в болотах.

Літак упав за селом, на узліссі. Гахнуло так, що земля пішла хвилями.

Люди спершу боялися туди й потикатися, а за якийсь час найсміливіші притягли уламок крила з чорним хрестом: німець, не наш. «А де ж поділися німці?» - питали цікаві. – «Як де? У ямі прикопало».

Василина Моторна до тієї ями не бігала. У неї були свої клопоти, хоча і її війна не обминула: забрала чоловіка і сина та десь і зжувала – кісточок не залишила. Он вони висять на стіні – дві похоронки. Василина, щоранку проснувшись, хрестилася не до образів, що тьмяніли у закутку, а до похоронок: «Упокой, Господоньку, їхні душі невинні», і їй щоразу аж легшало.

Другого дня Василина помандрувала в інший кінець лісу: назбирати в'язанку хмизу. І тільки ступила до лісу, як щось застогнало.

Стогін донісся з кущів на узліссі. Василина підійшла, розгорнула і залякла: на землі лежав німець. Лежав у такій точнісінько формі, як недавно навідувались німці в село. Василина, перехрестившись налякано, хотіла одступитися, коли на білому обличчі затремтіли стулені повіки.

- Матка... Матка... - тоненько і жалібно.

Це слово Василина знала. І вже знала, що не залишить його отак помирати в лісі.

У дворі в неї стояв візок саморобний: чоловік ще зробив, на всі руки був майстер. Тепер Василина стояла над ним і подумки розмовляла з чоловіком: «Що ж ти, Левку, змайстрував його таким куцим? Як же я вмощу того бідолаху?» Оминала називати отого німцем, бо німець убив її чоловіка і сина. Просто там лежала людина, яку конче треба порятувати од смерті.

Поморочилась, поки примостила. Добралась до двору. Підважила свого «пасажира» негаданого, а він був легкий, як дитина, та до хати занесла.

Стягнула чоботи, звільнила його од мундира. Сорочку з нього зняла: на сухеньких, як у півника, грудях ворухився хрестик блискучий. «Не інакше – мати наділа... Ох, сини, що ж ви, кляті душі, воюєте, матерям віку вкорочуєте?»

Дістала зі скрині білизну синову, одягла його. Обережно помила, обгорнула капустяним листям. Йому мовби полегшало, не так стогнав.

- Матка.... Матка... - озивався тихо до неї.

Всеньку ніч коло нього просиділа: прислухалася – диха?.. не диха? Згадувала сина, що такий же був, як і цей, молодесенький, вона й досі не вірила отій похоронці: не розумом, серцем не вірила... Може, він теж отакечки лежить, може, поранений, і над ним отак чужа мати сидить, дослухаючись?

Як не стереглась Василина, як не завішувала вікна, - не вбереглась. Може, те, що Василина раптом стала брати молоко в сусідки (своєї корови вже давно не було), село, насторожило, а може, й те, що стала двічі топити, зігриваючи воду. А може, якесь лихе око угледіло, як Василина вела німця із лісу.

Одного разу до села вкотила машина, повна солдатів. У всіх петлиці малинові. Не питали дороги – до Василина прямо під'їхали. Оточили двір, автомати наставили. Ускочили і з порога:

- Гдє нємєц?

Підскочили, висмикнули з ліжка, на ноги поставили.

- Та він поранений! – вирвалось у Василина.

- Ранений!... Фашиста жалєєш?.. І ти собірайся!

Забрали, не дали отямитись.

На допит Василина водили переважно вночі. Її аж хитало, вона вже не тямил, що у неї питають. А вони, як дятли:

- Сколькo ти фашистов пригрєла?

Потім був трибунал, тут Василина нічого не тямил. Нарешті їй винесли вирок: десять літ таборів та п'ять позбавлення прав.

Відбувала покарання на Колимі, а коли повернулась через п'ятнадцять років додому, - жодного зуба в роті й ні волосини на голові. І – «матка» до самого скону.

(565 слів)

(За А. Дімаровим)

◇ *Вибрати на кожне із запитань правильну відповідь.*

1. Розказана письменником історія трапилась:

- а) у зоні військових дій;
- б) у прифронтовій смузі;
- в) у зоні активної дії партизанів;
- г) далеко в тилу. V

2. Пораненого німця Василина Моторна знайшла:

- а) на лісовій галявині;
- б) у вирі від вибуху літака;
- в) у кущах на узліссі; V
- г) у садку біля своєї хати.

- 3.** Від пораненого німця Васирина почула слова:
- а) «фрау, фрау»;
  - б) «мутер, мутер»;
  - в) «матка, матка»; V
  - г) «мамка, мамка».
- 4.** До хати Васирина допровадила пораненого:
- а) не змайстрованому сусідом візку;
  - б) не змайстрованому сином візку;
  - в) на змайстрованому чоловіком візку; V
  - г) на самостійно змайстрованому візку.
- 5.** Подумки Васирина називала пораненого:
- а) фашистом;
  - б) бідолахою; V
  - в) бідахою;
  - г) невдахою.
- 6.** Для Васирина поранений був:
- а) жорстоким окупантом;
  - б) представником народу, який знищив її сина й чоловіка;
  - в) солдатом, який зазнав поразки в бою;
  - г) людиною, яку конче треба порятувати од смерті. V
- 7.** Хрестик на німцевих грудях вразив Васирина, тому що:
- а) очевидно, його наділа синові матір; V
  - б) очевидно, поранений був віруючим;
  - в) такий хрестик мав і її син;
  - г) хрест не врятував німця.
- 8.** Сидячи всю ніч над пораненим, Васирина думала:
- а) про чоловіка і сина, у загибель яких не вірила;
  - б) про сина, у загибель якого не вірило її серце; V
  - в) про горе матері німецького вояка;
  - г) про загибель сотень синів українських і німецьких матерів.
- 9.** Жінка сподівалася на те, що:
- а) її син живий, але поранений, і його доглядає чужа мати; V
  - б) німець видужає і допоможе їй дізнатися про долю сина;
  - в) німець видужає, знайде і врятує її сина;
  - г) німець видужає і забере її з собою до Німеччини.
- 10.** Те, що солдати заїхали прямо у Васирина двір, свідчило:
- а) вони здогадалися, що поранений може переховуватись у самотньої вдови;

- б) вони зрозуміли, що матір загиблого могла пожаліти чужого сина;
- в) її виказав хтось із односельців; V
- г) вони заїхали на перше подвір'я, яке впало їм в око.

11. За змістом і головною думкою подане оповідання перегукується із твором:

- а) «А зорі тут тихі» Бориса Васильєва;
- б) «Мати» Олександра Довженка; V
- в) «Обеліск» Василя Бикова;
- г) «Гарячий сніг» Юрія Бондарєва.

12. Оповідання утверджує:

- а) непереможну силу милосердя і святість материнства;
- б) необхідність притлумлювати материнський інстинкт, який може зашкодити самій матері;
- в) ненависть до ворогів народу і віру в перемогу ідеології своєї держави;
- г) поміркованість, обережність, тактику невтручання до чужих справ із метою самозбереження.

VII. Відповіді вчителя на запитання учнів (після того, як відповіді на тестові запитання здано).

VIII. Підведення підсумків уроку.

IX. Домашнє завдання.

Сформулювати умови трьох-чотирьох ситуативних вправ на складання та розігрування діалогів. Орієнтовні теми обговорення в діалогах:

- дотримання правил мовного етикету шкільною молоддю на заняттях у школі та побуті, у колі ровесників та зі старшими;
- ставлення до репетиторства у процесі підготовки до вступу у ВНЗ;
- ставлення до сучасних україномовних періодичних видань.

Підготуватися до виконання самостійно складених вправ (попарно).